

MOKSLO LIETUVA

2008 m. kovo 20 d.

LIUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 6(384)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 3 Lt

Prie šio „Mokslo Lietuvos“
numerio išleidimo prisidėjo VU
Onkologijos institutas

Dešimtas, jubiliejinis

Iš prakalbų gali atrodyti, kad kone kiekvienas užkopęs į tribūną sugebėtų vadovauti departamentui, ministerijai, o gal ir visai valstybei. Reikalinga tik viena sąlyga – kad kiti netrukdytų. Blogiausia, kad trukdančiųjų daug daugiau negu talkinančiųjų. Interesų grupių ir grupuočių, klanų ir klanelių tarpusavio trintyje konkurencijos girtos sumala viską – ir ordinarinę, ir ekstraordinarinę mintį. Konkurencijos veiksnys taip išaukštintas, tarsi būtų duotybė iš dangaus, nors kitose Europos šalyse vis dažniau ir garsiau skamba kitas žodis – bendradarbiavimas.

Tačiau lietuviui bendradarbiauti, vadinasi, prarasti dalelę savęs. Mūsų genome būtent konkurencijos genui tenka išskirtinė vieta – daugelio ilgai engtų tautų ypatybė. Kalbėti apie bendrą labai, visuomeninį interesą, šalies žmonių gerovę – tai jau visai iš kito repertuaro, giliuose vandenyse paskendusį varpų skambčiojimas.

Savo vietos istorijoje dar nieško

Kodėl šios mintys kyla, kai reikėtų rašyti apie Lietuvos mokslininkų sąjungos X suvažiavimą? Todėl, kad prisimenant II ir III, taip pat daugelį po to vykusių suvažiavimų, darosi ne visai linksma. Sąjūdietiškos dvasios altruistus ir idealistus tribūnose bei gyvenime po truputį, iš pradžių nepastebimai, keitė vis pragmatiškesni ir valdingesni kalbėtojai. Sunku būtų apibūdinti dabartinius X suvažiavimo dalyvius ir kalbėtojus, nes pats numeris – dešimtas – reiškia juk ne šiaip skaičių. Tai ir visų prieš tai buvusių suvažiavimų tam tikra patirtis, viltys ir nusivylimai, kai kam gal ir nostalgija dėl išgaravusio pirmųjų suvažiavimų entuziazmo, kuris kaip jaunystė niekada nebeįraš. Kitiems siejasi su idealo ir siekių neatitikimu tikrovei, kuri dažniausiai yra daug pilkesnė už įsivaizduotas ar sapnuose regėtas spalvas.

Akivaizdu, kad nuo I suvažiavimo visi tapome bent 18 metų vyresni. Gaila, bet jaunų veidų X suvažiavime beveik nematėme, su viena kita reta išimtimi, ir tai yra bene blogiausias simptomas.

Nukelta į 2 p.

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Per kančias – į žvaigždes

Dar akimirka, ir prasidės 2007 m.
Lietuvos mokslo premijų teikimo
ceremonija

Antrą kartą paeiliui Lietuvos mokslo premijos buvo teikiamos Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmuose. Bet ir šių rūmų Didžioji salė pasirodė esanti ne per didelė norintiesiems pasveikinti laureatus – bendradarbiams, kolegoms, šeimos nariams ir giminaičiams. Laureatų pagerbimo renginys ir turėtų būti svarbiausia mūsų mokslo šventė, kurioje galėtų dalyvauti kuo daugiau žmonių, gal net visi norintys. Juk kalbėdami apie mokslo žinių sklaidą visuomenėje, mokslo populiarinimą, ar ne šią žmones telkiančią ir vienijančią mokslo galią turime mintyti?

Deja, šiemet kovo 4 d. pageidavusiųjų patekti į mokslo premijų teikimo ceremoniją dalyvių skaičius buvo ribojamas. Matyt, atsižvelgta į pernykštę patirtį, kai obuoliui nebuvo kur nukristi. Apskritai Vilniuje nelabai rastume rūmus, kur tokia šventė būtų galima surengti, nes Kongresų rūmus ar Siemens areną mokslininkams išsinuomoti ne pagal kišėnę. Tikriausiai padėtį nelabai pagerins ir po rekonstrukcijos kovo 18 d. duris atvėrusi Lietuvos mokslų akademijos konferencijų salė, nes juk kvadratinį metrą joje nepadaugėjo. Žodžiu, lieka padėkoti Vyriausybei, kad po savo stogu priėmė mokslo šventės dalyvius.

Smegenų galios trūkumas kandžiojasi

Iškilingą posėdį, skirtą 2007 m. Lietuvos mokslo premijų laureatams apdovanoti, pradėjo premijų komisijos pirmininkas akad. Zenonas Rokus Rudzikas. Išangos žodyje jis priminė, kad tūkstančius metų mūsų protėviai gyveno iš savo darbščių rankų triūso, o pastaraisiais šimtmečiais – vis daugiau iš savo protinės veiklos. Dabar galima kliautis mokslo žiniomis ir intelektu naudojantis pilkaja smegenų substancija.

Nukelta į 4 p.

3, 16 p.

FOTOGRAFIJOS
PARODA
„VILNIAUS
ARKOS“

5 p.

ATGIMS
NAUJI
GYDYMO
METODAI?

10, 11 p.

„DEVYNI
LAIŠKAI IŠ
AFGANISTANO“

14 p.

REFORMA:
NUO DŽIAZO
IKI REQUIEM

15 p.

PASAULIO
MOKSLO
NAUJIENOS

Atkelta iš 1 p.

Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungai (LJMS) suvažiavime atstovavo pareigojosi Brigita Serafinavičiūtė, skaičiusi pranešimą vietoj pirmininko, kuris į suvažiavimą neatvyko. Buvęs LMS skyrius – LJMS pagal savo priimtus įstatus dabar yra savarankiška organizacija, nors jos atstovai ir deleguojami į LMS tarybą. Gal jauniems žmonėms nėra jauku toje šiek tiek įdiržusioje aplinkoje?

Kai kurie pastebėjimai. LMS gimė kaip Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio kūdikis, ir tai tiesiog būtina prisiminti Sąjūdžio 20-mečio proga. Artėjant birželiui apie tai bus vis daugiau kalbama ir rašoma. Būtų gaila, jeigu tuose prisiminimuose Sąjūdžio grupių veikla Lietuvos mokslo instituteuose ir aukštosiose mokyklose nukeltų į antrą ar trečią planą. Įdomu, kad apie LMS kaip Sąjūdžio visuomeninį darinį suvažiavime pirmiausia prabilo sveikintojai – Nerija Putinaitė ir Eugenijus Butkus, vienu sakiniu savo ataskaitiniame (kartu ir rinkiminiame) pranešime užsiminė LMS pirmininkas Antanas Kulakauskas. Vadinasi, žmonėms LMS pirmiausia asocijuojasi su Sąjūdžiu ir permainingoms pakilusia Lietuva. Tai įpareigoja. Gaila, neišgirdome pranešimo apie LMS narių veiklą Sąjūdyje – praleista labai gera proga išplėtoti reikšmingą temą, prisiminti aktyviausius to meto permainingų reiškių mokslo sistemoje. Gal parakas saugomas birželiui? Susidaro įspūdis, kad LMS dar per jaunas organizmas, kad ieškotų savo vietos istorijoje. Nors reikėtų. Tie, kas prisimena kad ir fizikų iniciatyvas, aktyvumą mūsų nepriklausomos valstybės priešaušri ir pirmiaisiais nepriklausomybės metais, vargu ar gali visa tai lengvai pamiršti.

Pigios darbo jėgos laikai baigėsi

Lietuvos mokslų akademijos prezidentas akad. Zenonas Rokus Rudzikas, Lietuvos mokslininkų sąjungos narys ir I LMS suvažiavimo dalyvis, pažymi, kad baigėsi laikai, kai garsėjome pigia darbo jėga. Privalome plėtoti aukštąsias technologijas, mokslui imlią pramonę ir ieškoti savo vietos greitėjančiame ir globalėjančiame pasaulyje. Demokratijos sąlygomis išauga organizuotos pilietinės visuomenės vaidmuo. Viena tos visuomenės dalis yra mokslo darbuotojai, aukštųjų mokyklų dėstytojai, kurie turi imtis daug svarbesnio negu ligi šiol vaidmens. Tai pabrėžta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir kituose dokumentuose. To nereikėtų pamiršti, kai eilinį kartą tobulinamas Mokslo ir studijų įstatymo projektas – svarbu, kad būtų išgirsta mokslo bendruomenės nuomonė. Svarbu įsiklausyti taip pat į politikų ir valstybės vadovų nuomonę, nes visų mūsų tikslai yra tie patys, tik vertinama iš skirtingo regos taško. Ir vis dėlto akademinės bendruomenės balsas turėtų būti stipresnis – to Z. R. Rudzikas ir linkėjo suvažiavimo dalyviams.

Pasak Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo direktoriaus Sigitą Renčią, jau beveik 20 metų Lietuvos mokslininkai turi galimybę diskutuoti bendraisiais mokslininkų veiklos klausimais. Tik ne visada šia gali-

Dešimtas, jubiliejinis

Iš susikaupusių prof. Stepono Ašmonto, dr. Bonifacio Vengalio ir habil. dr. Danieliaus Gužo veidų matyti, kad X LMS suvažiavime nagrinėjamos mokslininkams aktualios temos

mybe pasinaudojama, bet tai priklauso ir nuo pačių mokslininkų aktyvumo. Valstybinės institucijos, kurios įkurtos tam, kad padėtų mokslininkams, pasak S. Renčio, labai įdėmiai įsiklauso į mokslininkų nuomonę. Antai 2008 m. Lietuvos valstybiniame mokslo ir studijų fonde didžiulei Vyriausybės patvirtintai programai *Šalies mokslo plėtros skatinimas* skirta beveik 42 mln. litų. Tai 12 mln. litų daugiau negu buvo skirta 2007 metais.

S. Renčys priminė, kad šiandieniniame pasaulyje mokslui skiriama labai daug dėmesio. Tai patvirtino ir suvažiavimo išvakarėse LR Finansų ministerijoje vykusio konferencija. Buvo kalbama apie Europos Sąjungos biudžetą, kartu svarstyta, kaip remiantis biudžetu būtų galima keisti Europą. Reikšmingą biudžeto dalį turėtų sudaryti moksliniams tyrimams skiriamos lėšos. 2008 m. buvo numatytas 11 proc. augimas, bet tai per mažas prieaugis, o atsiliekančioms šalims tas rodiklis turėtų būti dar didesnis.

Anot S. Renčio, daug dalykiškų idėjų būtų galima įgyvendinti rengiant, svarstant ir priimant naująjį Mokslo ir studijų įstatymą. Nesinorėtų vieno: kad akademinė bendruomenė susipriešintų svarstydama šio įstatymo projektą. Kitaip tariant, mažiausia, ko reikėtų, tai skirstyti institucijas ir žmones į blogus ir novatoriškus, viską toli į priekį numatančius. Jau gana to susipriešinimo, todėl kalbėtojas suvažiavimui linkėjo konstruktyvaus ir mobilizuojančio darbo visų labai.

Vienužiams dar sunku burtis

Dar vieną nišą, kurioje LMS galėtų sėkmingai veikti, atskleidė LR Švietimo ir mokslo ministerijos Studijų kokybės vertinimo centro direktorius dr. Eugenijus Stumbrys. Socialinei partnerystei

aukštojo mokslo kokybės srityje įgyvendinti siūloma įsteigti Nacionalinį aukštojo mokslo kokybės forumą, o laisvoms diskusijoms Forumo konferencijoje organizuoti ir sprendimams laisvų kolektyvinių derybų būdu priimti įkuriamas 8 narių keturšalė Forumo taryba, į kurią aukštosios mokyklos,

studentai, darbdaviai ir Vyriausybė išipareigoja deleguoti po du narius. Viena iš šalių yra akademinės bendruomenės atstovai. Kad tą „bendruomenę“ sudarytų ne vien institucijų vadovai (Lietuvos universitetų rektorių konferencija ir Lietuvos kolegijų direktorių konferencija), taryboje savo vietą turėtų rasti ir LMS atstovai kaip eilinio mokslininko ir dėstytojo nuomonės reiškiėjai. Tokia E. Stumbrio nuostata.

Kitaip negu mokytojai, kurie išmokę ginti savo interesus, mokslininkai, pasak E. Stumbrio, yra vienužiai, tad jiems sunkiau susiburti. Todėl LMS galėtų ryžtingiau užsiimti mokslininkus vienijančia veikla.

Dr. Stasio Bačkaičio sveikinimas

JAV lietuvių bendruomenės vadu LMS suvažiavimą pasveikino šios Bendruomenės krašto valdybos vicepirmininkas mokslo reikalams dr. Stasys Bačkaitis. Jo laiške apie LMS sakoma: „Ši Sąjunga kaip nevalstybinė organizacija turi būti objektyvi Lietuvos mokslinio intelekto vienytoja ir skaidrus, aiškus bei produktyvus instrumentas formuojant Lietuvos mokslo plėtrą ir kryptingumą. Sąjunga ypač svarbu įtraukti studentiją į savo mokslinių darbų veiklą, skatinti moksleivių susidomėjimą mokslu, gerinti jų pasirengimą įsitraukti į mokslininkų gretas. Mes, JAV lietuviai, didžiujamės Lietuvos moksliniais laimėjimais ir mokslinėje srityje visuomet būsime pasirengę ištiesti Jums ben-

Suvažiavime netrūko ir emocijų

Suvažiavimo tribūnoje – LMS pirmininkas dr. Antanas Kulakauskas, prezidiume – dr. Vladislovas Guoga ir prof. dr. Jadvyga Kerienė, pranešimą aptarinėja habil. dr. Vincas Būda

Brigitos Serafinavičiūtės lūpomis dėstomos LJMS mintys

Habil. dr. Bronislovas Kaulakys, 2007 m. Lietuvos mokslo premijos laureatas, nagrinėja šalies mokslo problemas

LMS pirmininkas Antanas Kulakauskas ir Aukštųjų mokyklų profesinių sąjungų susivienijimo pirmininkas doc. Vaclovas Kubilius pasirašė bendradarbiavimo sutartį

Norint įvertinti senojo Vilniaus žavesį ir išskirtinumą kartais labai praverčia žvilgsnis iš šalies. Dar kartą tuo buvo galima įsitikinti Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos parodų salėje, kurioje Turkijos Respublikos ambasados iniciatyva vasario viduryje buvo surengta Nurgül Saylik (1962–2007) fotografijos paroda *Vilniaus arkos*. Parodos atidaryme dalyvavo Turkijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvoje J. E. p. Oguz Özge, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos generalinė sekretorė Asta Dirmaitė, mūsų šalies mokslo, kultūros ir visuomenės atstovai, taip pat Vilniuje tuo metu apsilankiusios moksleivės iš Turkijos.

Tai trečioji Nurgül Saylik asmeninė paroda. Pirmoji buvo surengta 2007 m. gegužę tarptautinio festivalio metu Turkijos pietvakarinės dalies populiariausiam Marmario

kurorte, kur susitinka Egėjo ir Viduržemio jūrų vandenys. Antroji – tais pačiais metais Lietuvos Respublikos Seimo rūmuose. Trečioji paroda surengta Turkijos ambasados Lietuvoje iniciatyva ir skirta fotomenininkės atminimui.

Nurgül Saylik vienuolika metų gyveno Vilniuje, buvo Turkijos ambasados darbuotoja, rūpinosi

Kerinti Vilniaus arkų šviesa

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Turkijos fotomenininkės Nurgül Saylik parodoje „Vilniaus arkos“

Turkijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvoje J. E. p. Oguz Özge, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos generalinė sekretorė Asta Dirmaitė (dešinėje)

turkų kultūros sklaida Lietuvoje. Septynerius metus vadovavo nacionaliniam Turkijos šokių kolektyvui *Sultans of Lithuania* ir vedė šokių pamokas. Šiuo metu šokių kolektyvui vadovauja jos vyras Erdal Saylik.

Vienuolika metų – pakankamai ilgas laikotarpis pamilti miestą, bet svarbiausia – ne laikas. Senuoju Vilniumi galima susižavėti akimirksniu ir pamilti visam gyvenimui jame pabuvus kad ir pus-

dienį. Magiška šio miesto galia žinoma nuo seno, patvirtinta iškiliausių autoritetų liudijimais. Ji nereikalauja ypatingų papildomų argumentų ar įrodymų. Tokie skambūs epitetai kaip *Mažoji Roma*, *Šiaurės Atėnai* ar *Šiaurės Jeruzalė* Vilnių lydėjo nuo seno, tiesa, jų prasmė skirtinga. Kad Vilnius turtingas Italijos architektūros dvelksmu tikriausiai niekas nesiginčys, o tai nebūdinga nei Rygai, nei Talinui. Taigi Vilnius

toliausiai į šiaurę nutolęs Europos pietų miestas. Gal tikrai nereikėtų pamiršti Milano ir Bario kunigaikštystės Bonos Sforcos, Barbaros Radvilaitės anytos, nuopelnų. Tapusi Lietuvos ir Lenkijos karaliene Vilnių siekė padaryti ištis europietišku miestu, garsiu ne vien Valdovų rūmais. Šios valdingos valdovės pastangomis buvo klojami tie kultūros ir

Nukelta į 16 p.

dradarbiavimo ranką tiek dalydamiesi žiniomis, tiek prisidėdami prie Jūsų mokslinės plėtros poreikių bei veiksmingumo formavimo. “

Laiško pabaigoje S. Bačkaitis suvažiavimo dalyviams priminė vienos JAV mokslininkų profesinės organizacijos iššūkį: „Jeigu ne mes – tai kas? Jeigu ne dabar – tai kada? Jeigu ne čia – tai kur?“

Už mus pačius niekas kitas nepadarys

Savo programiniame pranešime *LMS ir Lietuvos mokslo politika* Antanas Kulakauskas pamėgino išryškinti du klausimus. Pirmasis – kaip bemaž per 20 metų keitėsi LMS vaidmuo šalies mokslo ir studijų politikoje, pagaliau kaip per tuos metus evoliucionavo pati LMS. Antrasis klausimas: kurlink dabar evoliucionuoja Lietuvos mokslo ir studijų politika?

Tai esminiai ir tarpusavyje susiję klausimai, į kuriuos neatsakius apskritai neįmanoma vertinti LMS. Pagal tikslus ir siekius LMS kaip Sąjūdžio organizacija kūrėsi 1988 m., o LMS pirmasis suvažiavimas vyko 1989 m. pabaigoje. Tuo metu tai buvo labai masiška organizacija, vienijusi visuomeniškai aktyviausius šalies mokslininkus ir dėstytojus, siekusius pertvarkyti posovietinę mokslo sistemą pagal europietiškus ar vakarietiškus mokslo ir studijų sistemos funkcionavimo modelius. Tai buvo „iš apačios“ susikūrusi organizacija, labai energingai pasireiškusi to meto mokslo pr-

tvarkoje. Paskutinįjį XX a. dešimtmetį šalies mokslo ir studijų gyvenime sunku įsivaizduoti be LMS iniciatyvų ir veiklos. Gaila, bet A. Kulakauskas kažkodėl nepaminėjo, ko gero, esmingiausio to dešimtmečio LMS veiklos rezultato: inicijuoto, kurto ir 1991 m. priimto LR Mokslo ir studijų įstatymo. Dėl šio įstatymo šalies mokslo ir studijų sistema daugmaž normaliai galėjo funkcionuoti per pirmąjį nepriklausomos valstybės dešimtmetį vykstant didžiulėms permainoms ir virsmams žemės ūkyje, pramonėje bei socialiniame gyvenime.

Ilgainiui LMS vaidmuo ėmė slopti. Tai atsispindėjo tiek narių skaičiaus mažėjimu, tiek pilietiniu ir visuomeniniu sąjungos veikimu. Šiuo metu LMS yra 21 skyrius, 4 grupės ir, pasak A. Kulakausko, beveik 600 narių (LMS Tarybos veiklos ataskaitoje nurodyti 427 nariai). Pasak LMS pirmininko, tai maždaug šeštadalio potencialių Lietuvos mokslininkų, tad visos galimybės toli gražu neišnaudotos.

Lygindamas su kitų Rytų ir Vidurio Europos valstybių to meto procesais A. Kulakauskas labai panašias tendencijas pastebi ir kitose pokomunistinėse šalyse. Nėra gera tendencija, jeigu norime protingos mokslo politikos. Tam tikru metu iniciatyva buvo perleista partijoms ir valdžiai, iš kurių tuščias reikalas laukti, kad būtent jos sukurs protingą mokslo ir studijų politiką. Bent jau politologas A. Kulakauskas tokias viltis vadinanepamatuotomis ir neprotingo-

mis. To niekur nebuvo, nėra ir nebus, kad interesų grupių konkurencijoje nedalyvaujant mokslui, galėtų būti suformuota mokslininkus tenkinanti politika. Ji natūraliai susiformavo tokia, kokia ir turėjo susiformuoti mokslininkams nedalyvaujant.

Nepakanka to, kad mokslininkai dorai dirba savo tiesioginį mokslinį darbą. Jie dar turi skirti pakankamai laiko ir dėmesio pilietinei veiklai, ir ji šiuo atveju labai glaudžiai susipynusi su mokslininkų profesine veikla. Pirmiausia būtina diskutuoti tarpusavyje dėl savo interesų, savo sričių mokslo raidos ir perspektyvų, jų derinimo politiniu lygmeniu su kitų mokslo sričių ir šakų atstovais. Be materialinių išteklių mokslas nedaromas, o tuos išteklius reikia užsitikrinti. Taigi maža rūpintis tik savo darbo vieta. Net savo institucija rūpintis šiandien toli gražu nepakanka, nes valdžios ir politikų priimtais sprendimais mokslo žmonės dažniausiai (beveik visada) lieka nepatenkinti.

Demokratija ir tiesos sakymas – sinonimai

Anot kalbėtojo, malonių žodžių vienas kitam sakymo laikus reikėtų pamiršti, nes demokratija neįmanoma be tiesos sakymo ir kritikos. Blogiausia, kai sveika kritika priimama kaip priešiška veikla, o šitai manantieji, pasak LMS pirmininko, nėra demokratiškai nusiteikę asmenys, nes taip jie nepripažįsta ir Lietuvos Res-

publikos Konstitucijoje įtvirtintos vertybės.

Sąlyginės laisvės sąlygomis

A. Kulakausko nuomone, iškart po Nepriklausomybės paskelbimo šalies politinė valdžia išvis neturėjo kryptingos mokslo ir studijų politikos. Šią politiką dar kiek reglamentavo du Konstitucijos straipsniai, tiesiogiai susiję su mokslu. Tai straipsnis, užtikrinantis universitetinių aukštųjų mokyklų autonomiją (*de facto* autonomija buvo taikoma ir valstybiniam mokslo institutams), ir antras straipsnis, kuriame kalbama apie mokslo ir kūrybos laisvę. Tos laisvės ribos nustatomos „iš viršaus“, tačiau dalyvaujant patiems šių sričių – mokslo ir kūrybos – atstovams, su jais tarantais.

Štai tokios sąlyginės laisvės sąlygomis mokslo ir studijų institucijos pasinaudojo didindamos studentų ir naujų aukštųjų mokyklų skaičių. Tačiau nuolat stingant lėšų valdžia dar praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio antroje pusėje ėmėsi „kietesnės“, labiau reguliojančios politikos. Beje, tą valdžios nustatomą politiką vykdyti buvo pasitelkiami patys mokslininkai.

Vis dėlto didžiausia bėda, bent jau vertinant politologo žvilgsniu, buvo ta, kad Lietuvoje ligi šiol nesama demokratinėje valstybėje tinkamo mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmo. Dėl to stringa numatoma mokslo ir studijų reforma. Vieną

poziciją užima Vyriausybė, pasisakanti už aptariamą sistemą reguliavimą, siekianti stiprinti administracinį biurokratinį pradą. Kita pozicija – priešintis „retežių politikai“, iš viršaus diegiamam vis griežtesniam reguliavimui, iš esmės paliekant viską taip, kaip yra, nors ir šiek tiek modifikuojant.

Pasak A. Kulakausko, abi šios pozicijos nėra tinkamos. Blogai, jei tik Seimas ar vykdančioji valdžia imasi formuoti mokslo ir studijų politiką, nes šią sritį išmanančių žmonių valdžios struktūroje nėra daug. Tada sunku tikėtis ir gerų sprendimų. Nepadeda ir pasižvalgytas po užsienio patirtis nesukant galvos, kodėl Švedijos ar Danijos modeliai neprigyja Lietuvoje. Pirmiausia reikėtų rūpintis, kad Lietuvoje būtų sukurtos tos pačios sąlygos kaip minėtose šalyse, tada ir tenykščiai modeliai čia pasiteisintų. Paminštama esminė mintis, kurią galime vadinti ir bendruoju demokratijos principu: to sėkmingo modelio neįmanoma sukurti į mokslo politikos formavimą neįtraukus visų suinteresuotų ir organizuotų šalių atstovų. Maža pasitelkti universitetų, kolegijų, institutų administracijų atstovus, nes pagal dabartinius įstatymus administracija yra teisiškai atskirta nuo mokslo bendruomenės. Kaip tokiomis aplinkybėmis turi būti įgyvendinami šių institucijų autonomijos principai? Apie tai net nediskutuojama. Antanas Kulakauskas siūlo diskutuoti.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Z. R. Rudzikas priminė neseniai žurnale *The Economist* pasirodžiusį straipsnį *Smegenų galios trūkumas pradeda kandžiotis*. Jame pabrėžiama, kad dėl menko Rytų Europos šalių universitetų finansavimo, atsilikusios pramonės, blogėjančios demografinės padėties protų nutekėjimas tampa negrįžtamas. Ar tai suvokiama Lietuvoje, ar imamasi pakankamai priemonių šiam procesui pristabdyti? – kiek retoriškai klausė Z. R. Rudzikas, tikriausiai vildamasis sulaukti teigiamą atsakymą. Europos Sąjungos mokslo komisaras Janezas Potočnikas yra sukūręs tarptautinę ekspertų grupę *Mokslas augimui*. Ši grupė teikia analitines apžvalgas strateginiais klausimais. Jau parengtas trečiasis dokumentas *Universitetai ir valstybinės mokslo institucijos Europos mokslo erdvėje*. Jame pabrėžiama, kad būtina tokių institucijų įvairovė, universitetų vaidmuo mokslo sistemoje, o svar-

Z. R. Rudzikas pasiūlė pažvelgti kad ir į šalies prezidiume sėdinčius naujuosius mokslo premijų laureatus – jie yra geriausias mūsų tautos kūrybingumo įrodymas. Premijuoti jų darbai – reikšmingi fundamentinio ir taikomojo pobūdžio laimėjimai kiekvienoje mokslo srityje bei kryptyje.

Šviečiantys Lietuvos ateičiai

Mėgindamas trumpai ir lakiai apibūdinti dabartinių mokslo premijų laureatų padėtį moksle ir visuomenėje Z. R. Rudzikas jiems pritaikė lotynišką posakį, kurį galima išvysti ant Vilniaus universiteto senosios astronomijos observatorijos pastato: *Per aspera ad astra* – per kančias į žvaigždes. Profesorius priminė, kokios tos mūsų dienų mokslo žmogaus kančios: finansiniai ne-

studijų įstatymą jis turėtų būti teikiamas. Norintieji šį laipsnį gali įgyti užsienyje – Lenkijoje ar Vokietijoje, ir Lietuvoje nostrifikuoti.

Taigi šiomis ne visai stabiliomis sąlygomis Lietuvos mokslo premijos laureato vardas įgyja ypatingą reikšmę. Bent jau įžangos žodžio autorius įsitikinęs, kad, nepaisant visų reformų, Lietuvos mokslas išliks. Nesvarbu, ar universitetų rektorius ir mokslo institutų direktorius rinks

kilui. Vyriausybės vadovas priminė, kad Europos Sąjunga skatina visas šalis nares ir toliau didinti investicijas į mokslą, žinias ir mokslinius tyrimus. Tuo keliu eina ir Lietuva, kuri iš ES struktūrinės paramos net dešimtadalį lėšų skirs mokslui.

Neatrodė, kad Ministras Pirmininkas būtų skausmingai reagavęs į Mokslo premijų komiteto pirmininko Z. R. Rudziko kritiškus žodžius dėl aukštojo mokslo reformos.

Lietuvos mokslo premijos laureatai – literatūros tyrinėtoja ir vertėja prof. Eugenija Ulčinaitė ir kalbininkas prof. Vytautas Ambrazas

Per kančias – į žvaigždes

Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmuose teikiant 2007 m. Lietuvos mokslo premijas

biausia – akcentuojama veiklos kokybė (*excellence*) kaip esminis kriterijus.

Profesorius kalbėjo apie pagarbą mokytojo, dėstytojo, mokslininko profesijai, jų prestižo visuomenėje kėlimą, deramą moralinį ir materialinį jų kūrybinio darbo vertinimą, nes tai būtina tautos išsilavinimo gerinimo prielaida. Kartu tai yra šalies ekonomikos didelę pridėtinę vertę kuriančios pramonės, naujų technologijų įsisavinimo, konkurencingos ekonomikos plėtros galimybė.

Ar Lietuvoje yra daug kūrybingų asmenybių?

pritekliai, kritika iš kairės ir dešinės kai vertinami mokslo darbai, besitvenkiančių reformų atmosfera, o per ją juk tenka prasiveržti norint pasiekti žvaigždes. Bet šiandien mūsų laureatai – tai šviesuliai, šviečiantys Lietuvos ateičiai.

Z. R. Rudzikas taip pat atkreipė dėmesį, kad Lietuvoje mažėja mokslininkų ir dėstytojų kvalifikacijų ženklų: nebeliko docento ir profesoriaus pedagoginių vardų, liko tik tokios pareigos. Habilituoto daktaro mokslo laipsnio teikimo procedūra jau penkti metai suspenduota, nors pagal galiojantį LR Mokslo ir

visi institucijos darbuotojai, ar tik mokslo darbuotojai, senato nariai, o gal juos paskirs institucijos taryba, Lietuvoje mokslininkai neišnyks. Jeigu bus mokslininkų, bus ir šviesuolių, kurie savo kūryba garsins Lietuvą pasaulyje. Juos anksčiau ar vėliau tinkamai pagerbs tauta ir jos išrinkta valdžia.

Premjero žodis

Toliau sveikinimo žodis buvo suteiktas Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui Gediminui Kir-

G. Kirkilas net pakvietė daugiau diskutuoti su pritariančiais ir nepritariančiais reformai, su socialiniais partneriais ir įvairiomis organizacijomis. Mokslui reikia reformų, nes tik taip paskatinsime studijų bei mokslininkų rengimo kokybę.

Ministras Pirmininkas prisipažino didelės viltis siejantis su būsimaisiais mokslo, studijų ir verslo centrais (slėniais). Tai galimybė mokslui ir verslui vienas kitą labiau įkvėpti, o verslui daugiau investuoti į mokslą ir tyrimus. Jeigu pavyks paskatinti šį procesą, mokslas ir verslas išties taps socialiniais partneriais.

Naujos baltų kalbotyros šakos kūrime

Humanitarinių ir socialinių mokslų sekcijoje 2007 m. Lietuvos mokslo premija paskirta prof. Vytautui Ambrazui už darbų ciklą „Lietuvių kalbos istorinė sintaksė“ ir kiti istorinės sintaksės tyrinėjimai (1989–2006 m.). Ši Lietuvių kalbos institute parengta monografija yra pirmas lietuvių kalbos istorinės sintaksės sąvadas, kuriame sistemiskai išnagrinėtos ir apibendrintos lietuvių kalbos sakinio raidos ypatybės: Lietuvių kalbos istorinių tyrimų rezultatai palyginti su latvių, prūsų ir kitų giminiškų kalbų duomenimis. Šiuo darbu V. Ambrazas deda naujos baltų kalbotyros šakos – istorinės sintaksės pagrindus. Aptaria jos teorinius principus ir metodus, išdėsto žodžių tvarkos, veiksmažodinių, vardažodinių, mišriojo tipo sakinčių, konstrukcijų su linksniais, bendratimi ir dalyviais istorinio tyrimo rezultatus. Atskleidžia sintaktinių kitimų ryšį su įvairiais sakinio raidos procesais.

Humanitarinių ir socialinių mokslų sekcijos pirmininkas akad. Leonardas Sauka pastebi, kad Vytauto Ambrazo monografija užpildo ligi šiol žiojėjusią spragą istorinėje lietuvių kalbotyroje. Baltų istorinės sintaksės dalykai analizuojami plačiame indoeuropeistiniame kontekste, tad analizės išvados moksliskai pagrįstos. Ši monografija yra solidus pagrindas ir būsimiems sintaksės tyrinėjimams.

Sunku susilaikyti apie laureatą nepasakius dar vieną kitą žodį. Šiemet sukanka 55 metai, kai jis pradėjo dirbti tuometiniame Lietuvių kalbos ir literatūros institute, ir 50 metų, kai baigęs Lietuvos mokslų akademijos aspirantūrą Vilniaus universitete apgynė filologijos mokslų kandidato disertaciją *Absolutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose*. Su pastarąja sukaktimi kolegos ir bendradarbiai tikriausiai V. Ambrazą sveikins, kaip ir derėtų. Naujųjų metų švėkavė – gruodžio 30 d.

Visų kalbos tyrinėtojo V. Ambrazo mokslinio gyvenimo tarpsnių nenagrinėsime, tik priminsime, kad kitamet sukaks 30 metų, kai jis Vilniaus universitete apgynė filologijos mokslų daktaro (atitiktą habilituoto daktaro) disertaciją *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*, ir 20 metų, kai Lietuvių kalbos ir literatūros institute tapo Gramatikos skyriaus vadovu.

1983 m. V. Ambrazas išrinktas Milano kalbotyros draugijos nariu korespondentu, o 1983 m. – Tarptautinės baltistų asociacijos nariu. Svarbiausios jo mokslinių tyrimų sritys – baltų kalbų istorinė sintaksė, lietuvių kalbos teorinė, istorinė ir normatyvinė gramatika. Svarbiausi istorinės sintaksės darbai – trys monografijos, daugiau kaip 90 baltų kalbotyros studijinių darbų ir straipsnių, iš kurių 18 pasirodė užsienio lingvistikos spaudoje. Šie darbai padėjo pamatą baltų kalbų istorinei sintaksei kaip kalbotyros disciplinai.

Lietuvių kalbos gramatinės sandaros tyrinėjimus V. Ambrazas apibendrino akademiniuose lietuvių kalbos gramatikose: tritomėje (1965–1976) ir dviejose vienetomėse (1985 ir 1994). Šioms gramatikoms jis parašė 54 spaudos lankus, o dviejų paskutiniųjų buvo atsakingasis redaktorius. Pastaraisiais metais su kitais autoriais parengė ir suredagavo mokslinę lietuvių kalbos gramatiką anglų

Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Aplinkos tyrimų centro vyriausioji mokslo darbuotoja prof. habil. dr. Vida MILDAŽIENĖ kartu su dr. Vilmante BORUTAITE ir prof. habil. dr. Adolfu TOLEIKIU už darbų ciklą *Mitochondrijų funkcijų valdymo ir jų atsako į stresą mechanizmai (1989–2006 m.)* tapo 2007 metų Lietuvos mokslo premijos laureate. Kiti šio darbų ciklo autoriai dirba Kauno medicinos universiteto (KMU) Biomedicininio tyrimų institute. Prieš įteikiant mokslo premijų laureatams diplomus kovo 4 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmuose paprašė Vidą MILDAŽIENĖ bent trumpai supažindinti su jos kartu su kolegomis atlikto darbo ypatumais.

LR Ministras Pirmininkas Gediminas Kirkilas sveikina Lietuvos mokslo premijos laureatus dr. Vilmantę Borutaite, prof. habil. dr. Vidą Mildažienę ir prof. habil. dr. Adolfą Toleikį

Gerbiamoji daktare Vida, kodėl reikalinga išmokyti valdyti ląstelių mitochondrijų funkcijas?

Tai ląstelių energijos apykaitos valdymas. Žinios apie jį labai svarbios biomedicinai, biotechnologijai ir kai kurioms kitoms sritims. Mitochondrijų yra kiekvienoje mūsų kūno ląstelėje. Būtent jos sunaudoja mūsų įkvepiamą deguonį ir išskiria anglies dvideginį, nes oksiduoja maisto medžiagas. Mitochondrijos verčia jų cheminių ryšių energiją į visoms ląstelėms reikalingą junginį – ATP (adenozino trifosfatą). Apie tokią mitochondrijų funkciją mokslininkai žino labai seniai. Ši mechanizmą išaiškinusiems tyrėjams skirtos kelios Nobelio premijos. Tačiau šiais laikais atskleistos naujos, ne mažiau svarbios negu energijos transformacija, mitochondrijų funkcijos: jų gaminami laisvieji radikalai lemia organizmo senėjimą, tai yra svarbios ląstelės signalo perdavimui. Jos sukelia „programuotos“ ląstelės žūties vyksmus, dažnai lemia atsaką į įvairų stresą. Išmokyti valdyti tokios organelės elgseną, reikštų žinoti, pavyzdžiui, kaip sustabdyti senėjimą, kaip sumažinti audinius nuo pažeidimų įvairiausių patologijų metu. Neatsitiktinai Rusijos mokslininkų pusiau juokais siūloma „nemirtingumo tabletė“ yra į mitochondrijas nutaikomas antioksidantas.

Neseniai KMU Kardiologijos institutas, Biochemijos institutas ir VDU Aplinkos tyrimų centras pradėjo projektą, kuriame tyrinėjamos kamieninės ląstelės. Šiame projekte taip pat neįmanoma apsieiti be mitochondrijų funkcijų pažinimo ir jų valdymo. Per pastaruosius dvejus metus pasirodė straipsnių apie mitochondrijų persigrupavimus, susijusių su tam tikrais kamieninių ląstelių diferenciacijos etapais. Žodžiu, mūsų mokslinių darbų rezul-

Senieji gydymo būdai gali atgimti

tatai gali būti taikomi daugelyje aktualių tyrimų sričių, nes tai svarbus energijos požiūriu ir visoms eukariotinėms ląstelėms būdingas procesas.

Tačiau iš darbų ciklo pavadinimo galima daryti išvadą, kad Jūs su kolegomis daugiau tyrinėjote mitochondrijų funkcijų atsaką į stresą mechanizmus? Beje, koks stresas turimas mintyje?

Tiksliau būtų pasakyti – ir atsako į stresą mechanizmus. Stresas gali būti labai įvairus. Esame atlikę darbų su aplinkos cheminiais teršalais. Ilgalaikiai premijuotos grupės tyrimai, ypač prof. A. Toleikio, buvo skirti išeminio miokardo pažeidimo mechanizmams ir vaistų poveikiui nustatyti. Mano vadovaujama grupė dabar yra palyginti nepriklausoma, daugiau dirbame Vytauto Didžiojo universitete. Pradėjome naują projektą, kuriame nagrinėjamas hipertermijos (padidintos šilumos) taikymas. Tiriamo, kodėl, pavyzdžiui, vėžines ląsteles galima sunaikinti nesmarkiai kaitinant organizmą.

Kaitinant? Ne šaldant? Vis tenka skaityti apie gydymą šalčiu.

Būtent organizmo karščiavimo temperatūra sunaikina kai kurias vėžines ląsteles. Tai medikams buvo žinoma dar nuo Ajurvedos ir Antikos laikų.

Gal senovės Romos garsiosios termos buvo taikomos ir šiems gydymo tikslams? Bet atsiprašau, jeigu nevykusiai bandau spėlioti.

Kiek mums žinoma, onkologinius ligonius Antikos laikais guldavo į karštą smėlį. Apie tai rašo Hipokratas. O mes siekiame išsiaiškinti molekulinį poveikio vėžinėms ląstelėms mechanizmą, kad jis galėtų būti pritaikomas gydymo tikslais. Gal paaiškės, kad tai veiksmingesnis gydymo būdas už švitinimą ar chemoterapiją.

Kiek hipertermijos taikymo būdas gali būti veiksmingas? Ar tik pagerina ligonio savijautą, o gal teikia esminių onkologinių ligonių gydymo vilčių?

Šiandien man būtų sunku vienareikšmiškai atsakyti. Svarbu sunaikinti vėžines ląsteles ir išlaikyti sveiko audinio gyvybingumą bei jo funkcijas. Mūsų darbo tikslas ir yra rasti būdus, kaip būtų galima pasiekti šiuos tikslus. Jeigu pavyktų įveikti vėžines ląsteles, o sveikoms ląstelėms galėtume padėti išverti šį stresą, būtume pasiekę savo tikslą.

Kokioje stadijoje šiuo metu yra šie Jūsų su kolegomis darbai? Taip pat rūpėtų žinoti, ar hipertermijos metodo taikymas labiau tiktų gydymui esant pradinėms vėžio stadijoms, o gal būtų veiksmingas ir įsisenėjusioms?

Labiau tiktų pradinėms stadijoms. Kol kas man būtų sunku atsakyti, ar šis metodas tiktų gydyti ir toliau pažengusias vėžio stadijas. Mūsų darbai dar tik pradėti, todėl didesnių apibendrinimų nedrįsčiau daryti. Galimas dalykas, organizmo kaitinimo būdai galėtų padėti ir sunkesnėmis vėžio formomis sergan-

tiems žmonėms. Bet į šį klausimą padėtų atsakyti išsamesni tyrimai.

Kai kalbame apie gydymą hipertermijos metodais, kokias temperatūras turime mintyje?

Tai iki 45 °C temperatūra. Šiuo atveju kalbama ne apie termoabliaciją, kai svilniamas audinys, išdeginama žaizda – yra ir toks chirurginio gydymo būdas. Kitas VDU Gamtos mokslų fakulteto Aplinkos tyrimų centro grupės ir Biomedicininio tyrimų instituto tyrėjų (dr. A. Gulbino grupės) projektas yra susijęs ir su radiodažnuminės termoabliacijos poveikio kepenų audiniui tyrimais. Taikant šį metodą, auglys išdeginamas specialiais elektrodais. Šis būdas tinka, kai auglio masė didelė ir jį stengiamasi fiziškai sunaikinti. O nuosaikiai kaitinant, kai temperatūra keliama kiek daugiau už organizmo karščiavimo temperatūrą, auglio ląstelės sunyksta savaime.

Terminiškai paveikiamas visas kūnas ar tik auglio pažeista kūno dalis?

Priklauso nuo vėžio rūšies. Užsienyje yra onkologinės hiperterminės klinikos, kai ligonis guldomas į tam tikrą kapsulę ir ten kaitinamas – galite plačiau pasidomėti interneto tinklalapyje <<http://www.es-ho.info/patients/>>. Kai kuriais atvejais gali būti veikiamas tik tam tikra paciento kūno dalis.

Tikriausiai visa tai nėra taip paprasta, kaip gali atrodyti dabar štai Jūsų klausantis. Jeigu būtų paprasta, tie gydymo būdai seniai būtų išplitę nuo Antikos laikų.

Bėda ta, kad nervinės ląstelės jautrios didesniam karščio poveikiui, todėl šį būdą reikia atsargiai taikyti. Tokie gydymo metodai dabar tiriami su eksperimentiniais gyvūnais. Pavyzdžiui, kiaušė 45 °C kaitinimą išveria iki valandos.

Lašiniai apsaugo ne tik nuo šalčio, bet ir nuo karščio?

Mes tokių baisių nesame darę, remiamės užsienio tyrinėtojų duomenimis.

Dabar lietuviai nukanka į tolimiausius kraštus – Egiptą, Turkiją, Indiją... Ten aplinkos temperatūra pašoka ir aukščiau 40 °C. Gal tai galėtų būti natūralus gydymo būdas taikant hipertermiją?

Žmogaus organizme veikia termoreguliacijos mechanizmas, padedantis mūsų kūnui palaikyti jam reikalingą temperatūrą – iki 37 °C. Norint gydyti hiperterminiu būdu, galima organizmą paveikti kokia nors infekcija. Tada jis pradeda kovoti su užkratu, ir kūno temperatūra pakyla iki 40–41 °C. Štai tada gali būti gydomos kai kurios vėžio rūšys. Nuo Renesanso laikų žinoma daug faktų, kad kai kurie ligoniai išgyja. 1893 m. gydytojas W. B. Coley paskelbė, kad jam pavyko išgydyti vėžiu sirgusius pacientus sukėlus karščiavimą *Streptococcus erysipelas* toksinu. Jo bandymus pakartojo ir rezultatus patvirtino 1955 m. Nauts ir Fowler. Karščiavimas labai veiksmingas ir tam tikrų užkrečiamųjų ligų atvejais. 1927 m. Nobelio medicinos premija įteikta J. Wagner-Jauregg, išgydžiusiam 30 proc. sifiliu sirgusių ligonių juos tikslingai užkrėtus maliarijos sukėlėju *Plasmodium falciparum*, kuris sukelia didelį karščiavimą. Tikiuosi, kad kiti 70 proc. jo pacientų nemirė nuo karščiavimo...

Daug daugiau pasitaiko atvejų, kai mūsų gydytojai ne gydo aukšta temperatūra, bet stengiasi ją sumažinti. Kai tik žmogaus temperatūra pakyla iki 39 °C, ją stengiamasi tuoj pat numušti.

Tai nėra labai pagrįstas gydymo būdas. Tiesa, kai temperatūra pakyla daugiau kaip 39 °C, gali nukentėti kai kurie nerviniai audiniai, todėl gydytojai ir stengiasi mažinti temperatūrą. Vis dėlto nereiktų skubėti temperatūrą numušti, nes tai natūrali organizmo reakcija į infekciją. Aukšta temperatūra kaip tik padidina sveikų ląstelių atsparumą, gerina kraujotaką, o infekuojančius veiksmius sunaikina. Iš tikrųjų sergančiam organizmui aukšta temperatūra reikalinga. Ji greitina sveikimą, didina pasveikimo tikimybę. Tai įrodyta su įvairiais organizmais, o pirmieji įrodymai gauti bandymų su driežais metu.

Tiesa, širdininkams karštis yra pavojingas. Jie neatsparūs šiluminams smūgiams, todėl medikai gali turėti ir savų priežasčių, kodėl reikia mažinti aukštą temperatūrą. Nervų ir širdies ląstelės yra jautriausios kaitinimui. Tačiau iki šiol niekas nežino, kodėl. Gal mums pasiseks tai išaiškinti?

Regis, XX a. vidurio klinikoje infekciniu užkratu buvo pakeliama onkologinių ir sifiliu sergančių žmonių temperatūra. Ar nėra taip, kad geros praktikos pavyzdžiai ilgai užmiršami ir dviratį tenka nuolat atradinėti iš naujo?

Iš dalies taip ir yra. Žmonės dažniausiai mano, kad vėžys yra kažkokia viena liga, o iš tikrųjų tai bendras daugybės tos ligos atmainų pavadinimas. Reikia pasirinkti, kuriems atvejams tinka vienas ar kitas gydymo būdas, o kuriems – ne. Kai kurie nepagalvotai pritaikyti gydymo būdai gali pakenkti. Ir mano prisimintieji gydymo būdai tam tikru metu buvo pristabdyti. Gydytojų entuziazmas labai smarkiai priblėso, kai jie pamatė, kad tam tikromis vėžio formomis sergantiems žmonėms minėti gydymo būdai tik paskatino metastazes.

Nėra jokio vieno gydymo būdo, ypač kalbant apie tokią sudėtingą ligą kaip vėžys. Mes kaip tik ir siekiame pasirinkti, kurioms vėžio formoms gydyti šie būdai gali tikti, o kurioms – ne. Dirbame su vėžinių ląstelių linijomis. Viena iš Vytauto Didžiojo universiteto doktorančių Rasa Žukienė šiemet turėtų iš šios krypties tyrinėjimų ginti mokslų daktaro disertaciją.

Kiek metų dirbate prie šio projekto?

Pradėjome prieš kelerius metus, pavyko gauti pirmus vertingus duomenis. Pavyzdžiui, pastebėjome, kad vienaip šiluma veikia patinų mitochondrijas, kiek kitaip – patelių. Vadinasi, gydymo veiksmingumas gali priklausyti ir nuo lyties, tai yra, parenkant gydymą (hipertermijos poveikio) režimą gali būti svarbu įvertinti ne tik naviko atmainą, bet ir paciento lytį. Tikimės, kad po kelerių darbo metų galėsime jums daugiau apie tai papasakoti.

Pasinaudodama proga norėčiau nuoširdžiai pasidžiaugti, kad ilgalaikiai eksperimentiniai bioenergetikos tyrimai buvo įvertinti skiriant valstybinę mokslo premiją. Norėčiau padėkoti labai draugiškam buvusios laboratorijos kolektyvui ir dabartinei šauniai kolegų grupei, nes ši premija, be jokios abejonės, yra ir jų premija. Tačiau labiausiai džiaugiuosi, kad mūsų prof. Adolfas Toleikis pagaliau įvertintas už savo neblėstančią meilę mitochondrijoms, kuria jis sugebėjo užkrėsti ir mus visus, savo mokinius. Ir net karščiavimas nuo to neišgydys.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Pradžia Nr. 5

Lietuvos valstybės 90-mečiui paminėti Vasario 16-ąją Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos salėje vyko apskritojo stalo konferencija 1918 metais: išmoktos pamokos ir klaidos. Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos santykiai tarpukario metais ir po Šaltojo karo pabaigos. Konferencijoje dalyvavo Lenkijos Respublikos Parlamento, Vokietijos Federacinės Respublikos Parlamento, federalinių žemių parlamentų ir Lietuvos Respublikos Seimo nariai, Lenkijos Respublikos ambasados ir generalinio konsulato Lietuvos Respublikoje, Vokietijos Federacinės Respublikos ambasados, Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ir Lietuvos ambasadų užsienio valstybėse atsakingieji asmenys, trijų valstybių mokslo institucijų atstovai, Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojai, asociacijos Lietuvos-Vokietijos forumas nariai, Lenkijos ir Lietuvos žiniasklaidos atstovai.

Diskusijos pirmajai daliai 1918 metais: išmoktos pamokos ir klaidos. Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos santykiai tarpukario metais vadovavo Lietuvos istorijos instituto direktorius habil. dr. doc. Alvydas Nikžentaitis, diskutavo Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus vedėjas dr. Česlovas Laurinavičius, Vokietijos Federacinės Respublikos Šiaurės Rytų kultūros instituto mokslinis darbuotojas, Vokietijos-Lietuvos forumo valdybos pirmininkas dr. Joachim Tauberis (Joachim Tauber) ir Lenkijos Respublikos Mokslų akademijos Istorinių tyrimų centro Berlyne direktorius dr. Robertas Traba (Robert Traba). Pabaigoje žodžio paprašė Lenkijos Respublikos Seimo ir Senato tarpparlamentinių ryšių su Lietuvos Respublika grupės narys Arturas Gurskis (Artur Górski).

Neišauklėto vaiko veiksmai išliko istorijoje

Kaip Vokietijoje buvo sutikta žinia, apie Lietuvos nepriklausomos valstybės paskelbimą

Lietuvos valstybės 90-mečiui pažymėti Lietuvos Respublikos Seimo rūmų Konstitucijos salėje vyko apskritojo stalo konferencija „1918 metais: išmoktos pamokos ir klaidos. Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos santykiai tarpukario metais ir po Šaltojo karo pabaigos“

Gedimino Zemlicko nuotraukos

menceau) kėlė Rytprūsių pasidalijimo klausimą: Karaliaučiu suteikti laisvojo miesto statusą, Gumbinę su Iščučiu prijungti prie Lenkijos, o likusią dalį atiduoti nuo Lenkijos priklausomai Lietuvai.

Taigi tarpukario diskusijos Lenkijoje ir buvo ištiesinė konkurencija tarp Pilsudskio ir Dmowski koncepcijų. Jos abi Lietuvai buvo nepriimtinos. Pasak R. Trabos, tai – dilema, kurią buvo neįmanoma išspręsti. 1918-ieji tuo ir skyrėsi nuo 1989-ųjų, kad buvo dar labai daug nežinomųjų neegzistuojant Europos Sąjungai.

Vaizduotės valstybė – Lietuva

Taigi išgirdome, kaip Vokietija ir Lenkija laikėsi atsikūrusios Lietuvos valstybės atžvilgiu. O kaip lietuviai žvelgė į Vokietiją ir atsikūrusią nepriklausomą Lenkiją? Į šį klausimą pamėgino atsakyti dr. Česlovas Laurinavičius. Ar J. Tauberio minėtoji Berlyno-Kauno-Maskvos ašis nesąs priekaištas lietuviams už jų tuometinį „prorusiškumą“?

Č. Laurinavičius pripažino, kad šioms klausimams išspręsti reikėtų bent pusės metų trukmės istorikų seminaro, bet ir glaustame pasisakyme sugebėjo išsakyti įdomių ir reikšmingų minčių. Lietuviai – tai fenomenas, kuris ir jam, Lietuvos istorikui, nesąs visiškai aiškus, – prisipažino kalbėtojas. Žodžiu, mįslė, kurią tuo labiau sudėtinga įminti lenkams, vokiečiams ar kitų tautų istorikams. Todėl lengvindamas šią užduotį kitiems Č. Laurinavičius savo atsakymą suvedė į lietuviškos specifikos identifikavimą.

Taip, esame maža tauta, praktiškai neturinti balso ir patirties tarptautinėje politinėje arenoje. Kaip valstybė Lietuva dar tėra klausimas – didelis klausukas. Kita vertus, lietuviai – tai vaizduotės tauta, o Lietuva – vaizduotės valstybė. Štai ta vaizduotė lietuviams kartais suteikia tiesiog neįtikėtinų savybių, stebėtiną pasitikėjimą savimi ir savąja pozicija.

Ceslovas Laurinavičius pasiūlė nusikelti į 1919 m. kovo mėnesį. Didelis klausimas tyrojo, ar išliks Lietuvos valstybė, iš visų pusių apsupta priešišku jėgu, o vyriausybė Kaune silpna. Vyriausybės vadovas Mykolas Šleževičius gauna žinių, kad Lenkijos kariuomenė planuoja eiti į Vilnių, kuris tuo metu užimtas bolševikų. Lietuva dar priklausė ir nuo vokiečių kariuomenės, kuri telkėsi vakarinėje šalies dalyje.

Kokių priemonių griebiasi Lietuvos vyriausybė? Ji siunčia nurodymus savo atstovui Vokietijoje dr. Juozui Purickiui. J. Purickis prašomas perduoti Vokietijos vyriausybei prašymą... įsakyti savo kariuomenei eiti į Vilnių, išstumti bolševikus ir pralenkti lenkus.

Juokinga ir beveik neįtikėtina situacija: milžiniškai karinei Vokietijos jėgai maža ir silpnutė Lietuva per J. Purickį mėgina nurodinėti, kur reikia pulti. Č. Laurinavičius

Vaizduotės tauta: bandymai suprasti istoriją ir save (2)

Lietuvos valstybės 90-mečiui

Dilema, kurią Lietuvai buvo neįmanoma išspręsti

Lietuvos santykiai su Lenkija nuo pat mūsų valstybės atsikūrimo klostėsi sudėtingai. Bet galbūt mes ne viską žinome, o Lenkiją įsivaizduojame kaip vieningą vienodai galvojančiųjų valstybę? Taip suformuluotą klausimą Alvydas Nikžentaitis pateikė Lenkijos istorikui Robertui Trabai. Taigi ar būta nuomonių įvairovės atsikūrusios Lietuvos valstybės atžvilgiu?

Dr. R. Traba padėjo diskusijos vadovui už pasakymą „kaip mes įsivaizduojame“. Išties, norėdami suprasti 1918 m. situaciją, politikai, istorikai ir žurnalistai turi išjudinti vaizduotę, o tai nėra paprasta. Daug paprasčiau vertinti iš 2008-ųjų perspektyvos. Bet pamėgink, žmogau, pasijusti gyvenęs 1918-aisiais: jau 123 metai praėjo, kai Rytų ir Vidurio Europoje buvo nelikę nei Lietuvos, nei Lenkijos valstybių. O juk taip buvo Pirmojo pasaulinio karo metais.

Ir štai į geopolitinį „žaidimą“ įsivelia Vokietijos imperija, nuo tam tikro momento savarankiška Antantė, pagaliau bolševikinė Rusija.

Tų „žaidėjų“ erdvėje pasigirsta lenkų ir lietuvių balsai: šių tautų potencialas veržiasi kurti savarankiškas valstybes. Kaip kurti? Labai paprastai, pagal 1795 m. žemėlapi, senosios Lietuvos ir Lenkijos valstybių buvusias sienas. Tai lenkų siekis.

Pasak R. Trabos, alternatyva buvo visiškai įmanoma. 1918 m. buvo momentas, kai Lietuvos ir Lenkijos istorijos galėjo pakrypti kita vaga. Tačiau lenkų istorikas atvirai prisipažino, kad jis pats negalėtų įvardyti tokio scenarijaus realumo. Įtampa buvo tokia didelė, kad taikiai ir ramiai spręsti kilusius konfliktus buvo neįmanoma. Lenkijoje buvo daug būsimo valstybės koncepcijų, bet vyravo dvi. Pirmoji – federacinė. Jos šalininkai kalbėjo apie Abiejų Tautų Respublikos rekonstrukciją. Tai Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Baltarusijos federacijos koncepcija. Šios vizijos konstruktorius buvo Juzefas Pilsudskis. Kai kas teigia, kad 1920 m. karas vyko tarp „Lietuvos ir Lietuvos“, nes Želigovskio divizija, esą, buvusi Lietuvos ir Baltarusijos divizija. Bet pats R. Traba tokį aiškinimą pavadino anekdotu. Pilsudskio koncepcija, beje, Lenkijoje nevyravo, nes populiaresnė buvo kaimyninių tautų inkorporavimo koncepcija.

Pastarosios „konstruktorius“ – Romanas Dmowski. Pagal jo nuostatą buvo numatoma kaimynines tautas įtraukti į Lenkijos valstybę, o vėliau jas asimiliuoti. 1919 m. Versalio taikos konferencijoje Lenkijos atstovas R. Dmowski pareiškė, kad Lietuva nepribrendo valstybingumui, ir reikalavo ją prijungti prie Lenkijos. Dmowski su Prancūzijos atstovu Žoržu Bendžamenu Klemeno (Georges Benjamin Cle-

teigia nežinąs, ar J. Purickis perdavė Lietuvos vyriausybės prašymą Vokietijos vyriausybei, bet tuo metu Vokietijos vyriausybė išties svarstė: eiti į Vilnių ar ne. Dvi dienas vyko įnirtingi ginčai. Baigėsi tuo, kad nutarė eiti pro Vilnių.

Istorikai atsiduria keblokoje padėtyje. Kaip vertinti tuos įvykius? Lietuva silpnutėlė, jos tarsi nėra, bet milžiniškos aplink Lietuvą sutelktos jėgos kažkokiu stebuklingu būdu kartais tarsi vykdytų Lietuvos nurodymus. Tokiame įvykių verpete aiškintis, kas yra kieno įtakoje, labai sunku. Anot Č. Laurinavičiaus, bendras kontekstas labai sudėtingas, kartu ir tragiškas.

Tad ir šiandien ar nėra tikras stebuklas, kad trijų valstybių atstovai sėdi Lietuvos Respublikos Seimo rūmuose, mandagiai kalbasi, adekvačiai vertina dabartinę tarptautinę padėtį, bet prieš 90 metų laikai buvo visiškai kitokie.

Pastebėjęs, kad tolesnė diskusija tiems dalykams išsiaiškinti galėtų būti labai plati, Alvydas Nikžentaitis pasiūlė ją susiaurinti ir prakalbo apie žmones, asmenybes. Kas Vokietijoje buvo atsakingas už Lietuvos politiką, kas ją konstravo? Mes Lietuvoje girdime daugiausia apie Viurtembergo grafą Vilhelmą fon Urachą – Mindaugą II, dar vieną kitą asmenį, bet nuo ko ta politika Lietuvos atžvilgiu priklausė?

J. Tauberis priminė, kad Lietuvo-

argumentų ir Lietuvos to meto politiniame gyvenime, siekia tas jėgas nukreipti prieš Lenkiją. Tai kodėl tas vokiečių žygis nepavyko? Anot J. Tauberio, nebuvo karinių dalinių, kurie būtų tą žygį palaikę, nes tai būtų kliudę Vokietijos armijai. Tai gi gana sudėtinga situacija.

Pilsudskio fenomenas

Iš Joachimo Tauberio lūpų taip ir neišgirdome naujų pavardžių, kurios būtų pasireiškusios formuojant Vokietijos santykius su Lietuva. Kalbai kryptant į to paties meto Lenkijos reikalus, neišvengiamai iškyla Juzefo Pilsudskio asmenybė. Lenkams tai daugiau negu maršalas ar asmenybė – savo metu tai buvo visas tautinis mitas, konsolidavęs Lenkijos valstybę. Tad natūralus A. Nikžentaitis klausimas R. Trabai: koks Pilsudskio vertinimas Lenkijoje dabar, ir ar tuose vertinimuose yra vietos lietuviškai problematikai?

R. Traba priminė, kad J. Pilsudskis save vadino ir laikė lietuviu, jam gyvenimas Lietuvoje ir Vilniuje buvo nepaprasta gyvenimo patirtis, jis tapatino save su Lietuva ir Vilniumi. Tai buvo jo idėja, be kurios jis negalėjo gyventi.

Lenkai skiria tris Pilsudskio politinės karjeros etapus. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis buvo socialistas, nors apie tai bent jau Lenkijoje

Trečiasis etapas – tai parlamentinės demokratijos nepaisymo laikotarpis po 1926 metų. Dramatiškiausias laikotarpis tiek Pilsudskio, tiek visos Lenkijos gyvenime. Lenkija virsta autoritarine valstybe. Šis procesas kliudė visą Rytų ir Vidurio Europą, išskyrus Čekoslovakiją, bei didesniąją Vakarų Europos dalį.

Po 1926 m. prasideda nacionalistinių tendencijų stiprėjimas Europos valstybėse. Jos ypač sustiprėjo ketvirtajame dešimtmetyje. Vis labiau suveržiamas mazgas, kuris užsimezgė dar 1918 metais. Taikiau būdu susidariusių prieštaravimų buvo neįmanoma išrišti. Visi tie veiksniai Lenkijai, Vokietijai, Lietuvai buvo labai svarbūs. Lenkijai didžiausią grėsmę kėlė Vokietija. Padėtis buvo labai įtempta, 1938 m. trūko tik kibirkštis, ir būtų prasidėjęs karas.

Kiek lietuvių istorinėje sąmonėje įsitvirtinęs Pilsudskio stereotipas yra pagrįstas? Ar tikrai jį turėtume laikyti neigiamiausia Lietuvos istorijos asmenybe? Šiais klausimais paįmprovizuoti buvo paprašytas Č. Laurinavičius.

Pasak istoriko, Pilsudskio vaidinys lietuvių sąmonėje ligi šiol nėra adekvatus, o ankstesniais laikais buvo labai ideologizuotas, mistifikuotas. Tam būta ir pagrindo, nes Pilsudskis buvo Lenkijos valstybės vadovas, o Lenkija ir lenkai lietuviams buvo grėsmės sino-

Vyslos, pradėjo ją stumti į rytus ir priartėjo prie Lietuvos. Prisimenant Berlyno–Kauno–Maskvos ašį galima pasakyti, kad Lietuva tuo metu veikė tarsi bolševikų sąjungininkė. Lenkijos politinėje ir ypač kariškių mintyje buvo tokia nuostata: pirmiausia reikia sunaikinti Lietuvą smogiant iš pietų į šiaurę. Bet tokiam sunaikinimui vienu smūgiu pasipriešino Pilsudskis, nors Lenkija buvo pajėgi įvykdyti tokią karinę operaciją. Įvykiai pasisuko kitaip, ir Lietuva kaip valstybė išliko.

Kaip Pilsudskio vietoje būtų elgėsis V. Leninas ar E. Ludendorfas? Klausimą uždavęs Laurinavičius pats į jį ir atsakė. Leninas, jeigu tik būtų turėjęs galią paimti Lietuvą, tą būtų padaręs nedvejodamas. Ludendorfas tą ir buvo padaręs 1915 m., bet 1918 m. lapkričio mėn. karą pralaimėjęs Vokietija iš Lietuvos buvo priversta trauktis.

Pilsudskis turėjo sentimentų Lietuvai ir net bajoriškos pagarbos tegul ir sunkiai jam suprantamiems tuometiniams lietuviams. Šią prasmę Č. Laurinavičius visai pritarė lenkų kolegai R. Trabai.

Nuolatinėje kovoje dėl vizijos

Tad kokią svarbiausią neišmoktą pamoką būtų galima prisiminti iš tų įvykių ir kokių klaidų ateityje ne-

sak R. Trabos, istorija nesikartoja, todėl klausimas, ko neturėtume kartoti, yra retorinis. Lenkų istorikas pastebi tam tikrą tarpukario politikos iracionalumą. Politika buvo formuojama per savo tautos interesą. R. Traba priminė tuos vokiečių istoriką (nors neįvardijo), kuris boikotuodamas vienos iš leidyklų pasiūlymą, parašė Lenkijos ir Rusijos bendrą istoriją. Siekė parodyti, kaip tos istorijos tarpusavyje susijusios. R. Trabos nuomone, ir mūsų pareiga – žvelgti į bendrą kontekstą, nes nėra vienos tautos istorijos, nėra izoliuotos istorijos, atsietos nuo kitų tautų. To nereikėtų pamiršti, nes politiką svarbu kurti iš potencialo perspektyvos. Ši politika per Europos Sąjungos perspektyvą – tai visai kita politikos rūšis. Ir tai mums leidžia diskutuoti. Be politikų ir diplomatų labai svarbią vietą politikoje užima pilietinė diplomatija. Įdomu, kad ir R. Traba prisiminė su A. Nikžentaitiu susipažinęs ne kaip du istorikai, bet kaip nevyriausybinį organizacijų veikėjai. Tai ir esąs tas potencialas, kuris yra labai autentiškas ir svarbus.

Č. Laurinavičius įsitikinęs, kad šiandieninės Lietuvos didžiausia problema glūdi ne išorėje, ne Vokietijoje, Lenkijoje ar Rusijoje, bet pačioje Lietuvoje, lietuvių sampratoje, mąstyme, mūsų tradicijoje. O tradicija iš anų laikų buvo vizijos, įsivaizdavimo tradicija. Lietuviai įsi-

Dalis apskritojo stalo konferencijos dalyvių

Lenkijos dienraščio „Gazeta Wyborcza“ vyriausiasis redaktorius Adamas Michnikas (Adam Michnik) ir Vokietijos istorikas dr. Joachimas Tauberis (Joachim Tauber)

je veikė karinė Ober Ost (Vyriausioji Rytų) vadovybė. Tai santrumpa iš *Oberbefehlshaber der gesamten Deutschen Streitkräfte im Osten*. Karinė vadovybė darė viską, kad išguitų iš Lietuvos bet kokią civilinę valdžią, taip pat Vokietijos. Susidaro keista padėtis, nes Lietuvos Taryba ranka rankon su kai kuriais Reichstago deputatais veikia konspiraciniu būdu Berlyne. Tik 1918 m. rudenį, rugsėjo mėn., Reicho tarnyboms pavyksta sukonstruoti civilinę valdžią Lietuvoje.

J. Tauberis pakomentavo Č. Laurinavičiaus prisimintą situaciją, kai Lietuva prašė vokiečių kariuomenės žygio į Vilnių 1919 metais. Lietuva siekė rasti Vokietijoje šio žygio pritarėjų. Buvo ieškoma

dažnai pamirštama. Buvo labai įsitraukęs į socialistų judėjimą. Nepriklausomybės idėja jam taip pat siejosi su Lenkijos socialistų partija.

Antras jo gyvenimo etapas (iki 1926 m.), tai Pilsudskis – Lenkijos simbolis. Kitaip negu Lietuvoje, kur minima Vasario 16-oji, Lenkijos nacionalinė šventė yra ne diena, kai buvo priimta Lenkijos nepriklausomybės deklaracija (1916 m. lapkričio 5 d.), bet 1918 m. lapkričio 11-oji, kai buvo sukurta Lenkijos vyriausybė. (Priminsime, kad Vokietija kare kapituliavo 1918 m. lapkričio 9 d.) Taigi šis antrasis Pilsudskio veiklos etapas sietinas su Lenkijos demokratinės valstybės formavimusi jau po 1918 metų.

nimai. Su šia realija ne kažin ką padarysi.

Vis dėlto Č. Laurinavičius pamėgino sutelkti dėmesį būtent į Pilsudskį kaip asmenį, valstybės vadovą, ir Lietuvą. Negana to, istorikas pasiūlė palyginti Pilsudskį su kitu Lietuvą supusių didžiųjų to meto valstybių vadovais. Kad ir su Sovietų Rusijos vadovu Vladimiru Leninu arba su Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvą okupavusio Vokietijos kariuomenės generolu Erichu Ludendorfu (Erich Ludendorff). Šiuose palyginimuose Č. Laurinavičius išvelgia principinį skirtumą primindamas kad ir tokį epizodą. 1920 m. rudenį, kai Lenkija sumušė Raudonąją armiją prie

Apskritojo stalo konferencijoje LR Prezidentas Valdas Adamkus, Seimo Užsienio reikalų komiteto pirmininkas prof. Justinas Karosas ir Lietuvos istorijos instituto direktorius doc. habil. dr. Alvydas Nikžentaitis

turėtume kartoti? Šį klausimą diskusijos vedėjas uždavė visiems trims istorikams, o pirmą kalbėti paprašė J. Tauberį.

Šis suabejojo, ar istorija teikia pamokas ateičiai, nes ji nėra pranašas. Vis dėlto J. Tauberis lyg ir paneigė pats save, nes kai kurias pamokas iš tarpukario mūsų šalių istorikai įsiminė. To laikotarpio didžiausia klaida buvo įsivaizdavimas, kad praradus viena, būtinai neteksi ir kažko kito. Nebuvo įgudimo ieškoti kompromisų.

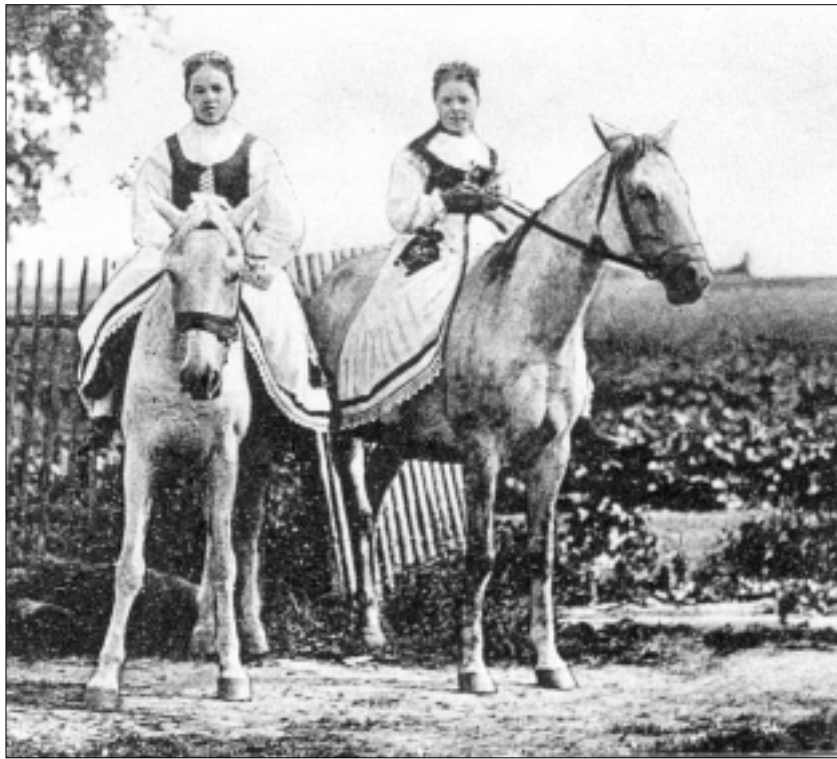
O kad šiandien trijų šalių istorikai sėdi Lietuvos Seimo rūmuose ir kalbasi skaudžiausiais mūsų bendros istorijos klausimais, gal išties yra pats didžiausias laimėjimas. Pa-

vaizdavo gražią, puikią Lietuvą, o realybė buvo visiškai kitokia. Tarpukariu lietuviai kovojo dėl vizijos Lietuvos, keldami mirtiną pavojų faktinei Lietuvai. Praktiškai visas tarpukaris buvo toks. Žinome, kuo visa tai baigėsi.

Suvokti ir kitą pusę

Č. Laurinavičius nekonkretino, bet galima priminti. Lietuvos valstybingumo saulėlydį žymėjo trys ultimatumai – 1938 m. Lenkijos, 1939 m. Vokietijos, 1940 m. Sovietų Rusijos, o šių ultimatumų „puokštė“ vainikavo

Lietuvaitės raitelės (fotografas Robertas Minzloffas)

Jurgis Zauerveinas apie 1875 metus

Vydūnas

Pradžia Nr. 1

Mažosios Lietuvos knygos ir kultūros istorijos tyrinėtojas prof. Domas Kaunas toliau padeda mums gilintis į visuomenės ir kultūros veikėjo, poeto ir poligloto Jurgio Zauerveino (Georg Sauerwein, 1831–1904) veiklą bei kūrybą. Šįkart prisiminsime šios išskirtinės asmenybės bent kai kuriuos draugus ir bičiulius.

Zauerveino idėjų skvarba

Kaip visos teisingos, taip ir Zauerveino idėjos buvo perimamos didžlietuvių bei kitų tautų atstovų. Kiek plačiai Zauerveino vardas buvo žinomas kitose šalyse gyvenusiems lietuviams. Beje, kaip jo keliama mažų tautų gynimo problematika prasišverbdavo į Rusiją?

Zauerveino idėjos peržengdavo valstybės sienas kartu su pačiu autoriumi, jo idėjas skleidžiančiais veikalais, jas palaikančiais šalininkais ir oponentais. Juk nėra geresnės reklamos už rėksmingą ir aršią kritiką. Idėjų skvarba į Rusijos imperiją yra labai įdomus ir dar tirtinas klausimas. Kiek žinau, didysis nepasėda kartais nuvykdavo į estų kraštus, kur Tartu universitete profesoriavo jo pusbrolis Leo Mejeris. Jei neklystu, Zauerveinas išmoko ir estų kalbą. O iš Estijos jau ir carų valdoma Suomija nesunkiai pasiekiamas. Zauerveino veikimas latviuose nepastebėtas, nors vardas jiems buvo girdėtas. Nusipelnė Andrėjus Dirikis. Jis viename Rygos latvių laikraštyje aprašė Zauerveino nuopelnus Mažosios Lietuvos lietuviams. Žinių, kad šie vyrai būtų bendravę asmeniškai, kol kas neužtikta, tačiau galimybė neatmestina: Dirikis nepaprastai daug keliavo, ir ne tik po Europą. Zauerveinui buvo žinomos ir kitos carinės Rusijos sudėtyje gyvenusios tautos, jų likimai bei problemos, tačiau apie glaudesnius ryšius duomenų nerasta.

Zauerveino vardas plačiai skambėjo Amerikos lietuvių laikraščiuose. Juose buvo stebimi jo žingsniai, svarstyti ir vertinti poelgiai, perspaudinta eilėraščių, aprašyta jo netektis 1904 metais. Amerikos žurnalistai uoliai sekė lietuvių bičiulio viešnages Mažosios

Jurgis Zauerveinas: apie jį sukosi lietuvininkų gyvenimas (5)

„Birutės“ draugijos valdyba su poetu Andriumi Višteliu. Tilžė, 1886 m. Pirmoje eilėje iš kairės: Martynas Jankus, Andrius Vištelis, draugijos pirmininkas Vilius Bruožis, Ernestas Vejeris, antroje eilėje: Jurgis Mikšas, Jurgis Šimkus ir Kristupas Voska

Lietuvos žemėse ir nervingą dalyvavimą rinkimuose į landtagą ir reichstagą. Apie tai pats skaičiau *Vienybėje lietuvininkų* ir kituose leidiniuose. Taigi mūsų išeiviai jį pažino ne iš nuogirdų. Jų įdėmų žvilgsni Zauerveinas juto ir vertino. Bet šie nuotolių tramdomi ryšiai vis dėlto nesuvedė ir neišaugo iki tokių sentimentų, kokius jis jautė lietuvininkams, sorbams ir šiaurės kaimynams.

Sentimentai atsiranda iš gyvenimo konkretybių, todėl norint aptikti jų ištakas, reikėtų prisiminti Zauerveiną supusių artimų bičiulių ir tolesnių asmenų, su kuriais jam teko bendrauti, ratą. Gal net paieškoti ir moters?

Ištakos prasideda nuo daug ko, kartais ir nuo nuoširdaus bendravimo su jautriausia bet kurios tautos puse – moterimis. Manau, gali pa-

kakti vieno atsitiktinio sąlyčio, kuris imlią sielą nepaprastai paveikia ar net sukrečia. Staiga pajunti išpareigojamą tam žmogui, simpatiją, potraukį, gal net prierašumą. Žengtas žingsnis skatina antrą žingsnį, trečią, emocijos auga ir virsta įsitikinimu grįsta būseną. Viso šio proceso išraišką lengviausia rasti kūryboje – dažnai spontaniškai išreikštu žodžiu, raštu ar kitu pavidalu.

Jo aplinkos žmonės

Kokie konkretūs lietuvininkai išskyla atmintyje, kai kalbame apie Zauerveiną? Be ko neapsieitų išsami šio asmens biografija?

Jei suskaičiuotume dienoraštyje minimus vardus ir pavardes, apstul-

tume: jų šimtai. Zauerveiną supo, su juo bendravo ir bendradarbiavo paprasti kaimo ir miesto žmonės, pareigūnai, inteligentai ir didikai, jauna mergina ir garbi senutė, dykumų beduinas ir šiaurės kalnietis. Pirmieji artimo bendravimo su lietuvininkais žingsniai prasidėjo Klaipėdoje, kai Zauerveinas ten atvyko pirmą kartą. Regis, tai buvo 1878 m., kuriais pasirodė gabaus savamokslio žurnalisto Martyno Šerniaus redaguojama *Lietuvizka Ceitunga*. Tai pirmas dar nedrąsaus tautinio sąjūdžio laikraštis. Leidinys daugiau kaip dvejus metus spontaniškai ir veržliu srautu skelbė Zauerveino kūrybą eilėmis bei proza. Joje skleidėsi gamtos grožis, tėviškės meilė, intelektualiniai svarstymai, pirmieji Šekspyro vertimo į lietuvių kalbą bandymai.

Pagaliau laikraštyje formavosi ir pirmas jo eilėraščių rinkinys. Jame paskelbta tiek daug eilėraščių, kad iki knygos beliko tik žingsnis. Jau buvo skaitoma korektūra, uoliai taisomas tekstas, tobulinamas žodis ir mintis, dar kartą renkamas laužinys. Sykiu Zauerveinas pirmą kartą dalyvauja rinkimuose į Prūsijos landtagą. Gaila, pralaimėjo. Bet kitaip ir būti negalėjo. Lietuvių rinkėjams pristigo sutarimo ir vienybės: vieni palaikė jį, kiti – kažkokį vokiečių dvarininką, treči – nusenusį, bet kaimiečių gerbiamą Karaliaučiaus universiteto profesorių Frydrichą Kuršaitį. Po metų, mirus išrinktajam deputatui, Zauerveinas pakartotiniuose rinkimuose dar kartą bandė laimėti, tačiau ir vėl nieko nelaimėjo.

Bet juk ne tada išsižeidė ant lietuvininkų, kad jo neišrinko į landtagą?

Neišsižeidė arba jei ir išsižeidė, tai susivaldė. Gal todėl, kad šie rinkimai buvo tik pirmoji jo politinės veiklos „repeticija“. Pirmasis lietuvininkų patikrinimas. Po pralaimėjimo Zauerveinas išvyksta iš Mažosios Lietuvos, lanko pamėgtus kraštus, tačiau po kiek laiko sugrįžta. Atotrūkis lėmė, kad eilėraščių knyga taip ir liko korektūros lapuose. Nepaisant dvigubos nesėkmės, Zauerveino ir Šerniaus bendradarbiavimas paliko labai ryškius pėdsakus lietuvių tautinio ir dvasinio gyvenimo brandos procese. Beje, visai neseniai pavyko nustatyti neišleistos knygos pavadinimą. Jis paminėtas viename laiške: *Naujas gyvastis lietuviškos kalbos*. Iškalbus pavadinimas.

Būtina prisiminti tilžiškius. Artimiausi buvo *Birutės* steigėjai ir vadovai. Jų ratelį primena 1886 m. draugijos valdybos nuotrauka. Ilgametė bičiulystė siejo su knygininku Viliumi Kalvaičiu. Iš kur kilo Zauerveino slapyvardis Girėnas? Iš Kalvaičio tėviškės kaimo pavadinimo. Girėnuose Zauerveinas yra praleidęs daug dienų, tad nieko stebėtino, kad jam patiko šis skambus žodis. Įdomu, kad lietuvišku slapyvardžiu pasirašinėjo eilėraščius ne tik lietuvių kalba.

Kitas svarbus asmuo Zauerveino gyvenime buvo mūsų jau prisimintas Vydūnas. Juos siejo aukštesni polėkiai, intelektualiniai ir dvasiniai bendrumas. Vydūno asmenyje Zauerveinas rado dėmesingą filosofinių dialogų partnerį.

Kaip jiedu susipažino, kas suvedė?

Zauerveinas Tilžėje nuolat apsirodavo viešbutyje *Deutscher Kaiser*. Jis buvo geroje vietoje, centrinėje Aukštojoje gatvėje. Pastatas, rodos, ligi šiol išlikęs. Miestas ne kažin kokio dydžio, žmonės vienas kitam po akių, tad toks

tokų veikiai pažino ir, kaip šmaikštaujama, į svečius pavadino. Zauerveino pažinties su Vydūnu aplinkybių neišsiaiškinau. Apie jų bendravimą kai ką pasako tik XIX a. dienoraščio įrašai ir vienas kitas laiškas.

Zauerveino pirmtakas, *Birutės* draugijos pirmininkas buvo gydytojas Vilius Bruožis. Šis asmuo – jautrus, subtilus, nuo prūsų valdžios persekiojimų labai nukentėjęs pirmasis lietuvių inteligentas pasaulietis. Gydytojai suklautojo kaltinimą dėl nebūtų moralės nusižengimų, todėl jam teko net išleisti apsigynimo knygelę vokiečių kalba. Jos ilgai ieškojau ir tik visai neseniai įsigijau. Bruožis pirmas mėgino šias lietuvių tautos dalis nukreipti į bendrą tautinį sąjūdį. Jis buvo Tilžėje leidžiamų didlietuvių laikraščių atsakingasis redaktorius, bendravo su nelegalios spaudos leidėjais. Bruožis taip pat buvo svarbus žmogus Zauerveino aplinkoje. Lankdamasis Tilžėje, su juo eidavo vaikštynių į Jokūbinės parką ir ilgai kalbėdavosi, išvykęs – susirašinėjo. Jiedu kartu rengė peticijas dėl lietuvių tautinių suvaržymų.

Svarbus vaidmuo Zauerveino planuose teko Robertui Minzloffui. Jis buvo geriausias Tilžės fotografas. Minzloffas mielai atsiliepė į kvietimą keliauti po kaimus ir fiksuoti lietuvių etnografinį paveldą. Kelionės trukdavo po savaitę. Ar girdėjote, kaip Zauerveinas tai organizavo? Jis rengdavo rūbų šventes: net močiutes įkalbindavo iš skrynių traukti senovinius drabužius, puošti, būriuotis, demonstruoti savo grožybą. Viena tokių, gal net garsiausia *lietuviškoji rūbų šventė* 1893 m. įvyko Vizbarynuose. Apie ją rašė daugelis laikraščių. Minzloffo nuotraukomis Zauerveinas iliustruodavo savo straipsnius, syki demonstravo Lietuvių literatūros draugijos susirinkime, įkalbėjo ir padėjo fotografui parengti vaizdų albumą. Jo ilgai ieškojau ir galiausiai užtikau Valstybinėje Prūsijos kultūros paveldo bibliotekoje Berlyne. Albumas vadinasi *Lietuvos vaizdai* (Bilders aus Litthauen). Jame yra 16 originalių, nereprodukuotų nuotraukų. Tai unikali ikonografinė medžiaga. Albumą būtina išleisti Lietuvoje, juolab, kad nuotraukas jau veikia laikas. Nemažai Zauerveino ir Minzloffo užfiksuoti vaizdų pasklido atvirukais ir spaudos reprodukcijomis. Kone legendine tapo nuotrauka su lietuvaivaitėmis ant žirgų. Anais laikais Prūsijoje buvo paplitusi nuomonė, kad lietuvės nuo gimimo yra geros jojikės. Šį įsitikinimą dar labiau sustiprino miestų švenčių organizatoriai rengdami raitelių paradus. Raitos lietuvaivaitės pasitikdavo į imperijos pakraštį atvykusį kaizerį.

Klaipėda ir Tilžė – dideli miestai. Ar Zauerveinas turėjo gerų draugų ir laukiančių namų provincijoje?

Turėjo, ir ne vieną. Ryški asmenybė jo gyvenimo kelyje – mokytojas, spaudos darbuotojas, poetas Jermomas Penčiukas. Dienoraštyje jis minimas tik Vįjurko slapyvardžiu ir neatitiktinai – valdžia uoliai persekiojo ir baudė tautiniame sąjūdyje dalyvaujantį mokytoją. Mokytojas dirbo Šilaininkų, vėliau – Budupėnų kaime Ragainės apskrityje. Zauerveinui atvykus į pamėgtas Rojaus darželius vadinamas vietas jiedu dažnai susitikinėjo, o išsiskyrę susirašinėjo. Tai išaiškėjo, kai būdamas Gronau apžiūrėjau muziejuje esantį Zauerveino fondą ir aptikau pluoštą atvirlaiškių. Zauerveinas skatino Penčiuką rašyti, mokė tobulesnio eilavimo. Mokytojas atsakymus Zauerveinui atvirukuose rašė plonyte plunksna ir mažytė-

mis, vos įžiūrimomis raidelėmis, kurias perskaičiau tik per didinamąjį stiklą. Penčiukas buvo labai kuklus. Laiškeliuose pasakojo ne apie save, o apie bendrus pažįstamus ir jų nutikimus, savo poeziją vadino *grebežiojimaiis*, bet vis dėlto kūrė toliau ir rankraščius siuntė lietuviškiems laikraščiams. Viename atviruke nurašė ir nusiuntė Zauerveinui įvertinti eilėraščių *Rudens vakaras Lietuvos girioj*. Poezijos jame gal nedaug, tačiau širdgėlos dėl ateities – per akis: „Nugrimzdusi liksis / Gilioj tamsybėj / Ak, Lietuva!“ Tame fonde nėra Zauerveino atsakymų, nes laišku iškeliauo į nebūtį kartu su adresatu.

Ar Zauerveiną traukė tik rašantieji, kuriančios asmenybės?

Bendravo ne tik su tokiais. Yra dar kelios vietos ir asmenys, giliai įsipynusios į Zauerveino biografiją. Vienas iš jų – Jonas Smalakys. Jis buvo Algaviškių dvarininkas. Smalakys mokėjo prancūzų ir italų kalbas, iš smalsumo daug keliavo, aplankė Šiaurės Afriką, Turkiją ir Palestiną, savanoriu kovėsi Džiuzepės Garibaldių armijoje, buvo įžvalgas ir lankstus politikas. Jis padarė tai, ko neįveikė Zauerveinas: 1898 m. tapo pirmuoju reichstago deputatu iš mažlietuvių. Esu radęs žinių, kad Algaviškiuose didysis kalbų mokovas kartu su savo raštų prigrūstomis skryniomis užtrukdavo ne vieną dieną. Dar paminėčiau ūkininkus Mari ir Paulių Stor-Rustenus bei jų sodybą Dovrėje. Ją taip pat dažnai lankė ir net pageidavo čia būti palaidotas. Pasirinkimą suvokiau tik toje sodyboje apsilankęs 2000 metais. Jį lėmė šeiminių nuoširdumas ir gamtos grožis. Sodyba įsikūrusi saulėtame kalnų šlaite virš Dovrės slėnio. Kitas minėtinas asmuo – Dovas Zaunius, stambus Rokaičių ūkininkas, net dvarininkas, būsimosios Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro tėvas. Jo šeima Zauerveiną taip pat mielai priimdavo, duodavo pastogę, maitindavo. Suteikdavo ir pramogų: kartą leido iš ganyklų parnginti karvių bandą.

Ar kitų tautų Zauerveino bičiuliai buvo panašūs į lietuvininkus?

Palyginkime. Kai kartu su vienos konferencijos dalyviais lankiausi pas sorbus, sužinojau apie tenyškų keliauninko priėmimą. Jis buvo Heinrichas Steffenas, Burgo (sorbiskai Borkowy) prie Šprė upės vaistininkas, fotografas ir net dailininkas mėgėjas. Bendravimą vertinanti šeima visada laikydavo Zauerveinui parengtą kambarį. Senasis Steffenu namas dar tebestovi. Vaistininko palikuonys jį aprodė, nuvedė į svečio kambarį ir papasakojo apie jo originalų būdą. Jie mokslininkų apsilankymo proga 15 egzempliorių tiražu išleido gausiai iliustruotą savo senelio dienoraščio fragmentą, kuriame rašoma apie bendravimą su Zauerveinu. Šį unikalų leidinį ir aš gavau dovanų.

Ar lietuvininkai rašė tokius kaip Steffenas dienoraščius, gal irgi savo išpūdžius fiksavo?

Manau, kad kai kurie tikrai rašė. Pavyzdžiui, Marta Raišukytė. Yra išlikusi Viliaus Kalvaičio dienoraščio dalis, pavadinta *Dienkniga*. Ji aprėpia 1892–1899 m., o kitas sąsiuvinis dingęs arba dar nesurastas. Prisipažinsiu, darydamas *Dienknigos* išrašus Zauerveino pavardės nepastebėjau, tačiau tuokart atidžiai nestudijavau, nes domino kiti asmenys. Be to, ir jos teksto skaitymas – ne iš lengviausių užduočių. Aišku, kad prie dienoraščio teks grįžti. Jį reikėtų paskelbti mokslo darbuose ar išspausdinti kaip knygą su išsamiais komentarais.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

LR Seimo narys Audronius Ažubalis, Vokietijos ambasadorius Lietuvoje Volkeris Heinsbergas (Volker Heinsberg) ir istorikas Česlovas Laurinavičius

Vaizduotės tauta: bandymai suprasti istoriją ir save (2)

Atkelta iš 7 p.

Molotovo-Ribentropo pakto slaptieji protokolai. Nepriklausomybės netektis buvo logiškas ligi tol vykdytos politikos rezultatas. Kaip taikliai yra pastebėjęs istorikas Audrius Paura, tyrinėjęs Lietuvos ir Vokietijos politinius santykius 1918–1940 m., į Lietuvą buvo žvelgiama kaip į silpnąją rytinių valstybių grandį, kuria buvo galima lengvai manipuluoti ir disponuoti. Lietuvos to meto užsienio politikoje buvo matomas aiškus šalies geopolitinio kodo ir jos gravitacijos nesutapimas, t. y. nesugebėjimas Lietuvos geopolitikos kode suderinti vidaus ir užsienio politikos santykio. Lietuvos ir Lenkijos priešprieša dėl Vilniaus klausimo ilgam užšaldė diplomatinis, politinis, kultūrinis ir bet kuriuos kitus santykius, vertė Lietuvą šlietis į jai visai svetimą Berlyno–Kauno–Maskvos aljansą. Šis nieko bendro su natūraliais interesais neturėjęs užsienio politikos orientavimas atvedė prie politinės katastrofos ir ilgai trukusių okupacijų. Beje, ne vien Lietuvai tarpukariu vykdyta politika pasirodė besanti pragaištinga.

Deja, kai ką labai panašaus mūsų dabartinėje Lietuvos politikoje pastebi Č. Laurinavičius: mūsų politika kartais stovi ant galvos. Todėl ir diskutacijai baigiantis istorikas palinkėjo Lietuvai savo politiką patstatyti ant kojų ir tvirtos žemės.

Alternatyvos, kurios neįvyko

Vis dėlto paskutinį žodį diskusijoje tarė ne Lietuvos istorikas. Žodžio paprašė Lenkijos Respublikos Seimo ir Senato tarparlamentinių ryšių su Lietuvos Respublika grupės narys Arturas Gurskis (Artur Górski). Jis išsakė savo nuomonę dėl alternatyvų, kurios galėjo nutikti. Daug kas priklausė nuo kelių istorinių veiksnių. Istorija vystytusi kitaip, jeigu ne Antantė, o Vokietijos Reichas būtų laimėjęs karą. Kas būtų su Lietuva? Karo metais Lietuva buvo

Lietuvos valstybės 90-mečiui

vokiečių okupacinės kariuomenės valdžioje ir visą laiką bijojo, kad nebūtų jėga inkorporuota į Vokietijos sudėtį. 1918 m. Vasario 16-ąją Lietuvos Tarybai paskelbus apie atkuriamą Lietuvos valstybę, tai buvo tik nepriklausomybės valia, bet ne reali nepriklausomybė. Lietuvoje šeiminkavo Vokietijos kariuomenė, o Lietuvos Tarybos galios buvo labai suvaržytos. Neturėdama išeities Taryba (nuo 1918 m. liepos mėn. tapo Lietuvos Valstybės Taryba) liepos pradžioje pasiūlė atkuriamos Lietuvos karalystės sostą Viurtembergo kunigaikštščiui Vilhelmui fon Urachui, kuriam buvo siūlomas Mindaugo II vardas. Taigi laimėjęs Vokietijai tiek Lietuvos, tiek Lenkijos gyvavimo forma būtų buvusi kita. Lenkijoje karo metais veikė Lenkijos karalystės regentų taryba, kuri 1918 m. spalio mėn. paskelbė manifestą dėl Lenkijos nepriklausomybės.

A. Gurskis priminė ir Litbelą – Lietuvos ir Baltarusijos sovietinę respubliką, globotą Sovietų Rusijos. Litbelas išsilaikė tik trejetą mėnesių, nes Lenkijos kariuomenė užėmė tą teritoriją, ir Litbelas nustojo egzistuoti. Tuo būdu Lenkijos nepriklausomybė išliko. Vargu ar būtų išlikusi, jeigu Sovietų Rusija per Litbelą būtų čia įsitvirtinusi. J. Pilsudskis kreipėsi į buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojus su viltimi, kad bus įkurta bendra su Lenkija federacinė valstybė, bet lietuviai tą pasiūlymą atmetė.

Pasak A. Gurskio, buvo daug alternatyvų. Dėl įvairių veiksnių mūsų

tautų istorija galėjo pakrypti viena ar kita vaga. Lenkai, pasak kalbėtojo, daug pretenzijų visados reikė Austrijai, Prūsijai ir Rusijai dėl Lenkijos padalijimų XVIII a. (Iš tikrųjų padalyta buvo ne Lenkija, o Abiejų Tautų Respublika, į tai atkreipė dėmesį R. Traba). Į kitų valstybių veiksmus reikėtų žvelgti ne vien iš savo valstybės pozicijų, nes Lietuvos ir Lenkijos padalijimas jau buvo minėtų valstybių interesas. Kai XX a. kūrėsi Lenkijos valstybė, pasak A. Gurskio, taip pat ne visada teisinga kalbėti apie agresiją iš Lenkijos pusės. Būtent taip atrodo iš lietuvių regos taško, bet vertinant lenkų požiūriu tai nebuvo agresija.

Kas norėta pasakyti? Norint suprasti tuos įvykius ir istorijos procesus, nereikia vadovautis tautine neapykanta, bet reikia pažvelgti ir kitos pusės akimis. Lenkų požiūriu tai buvę natūralūs veiksmai lenkų ir Lenkijos labui. Svarbu mokėti kovoti dėl savo interesų, tačiau be neapykantos. Reiktų pamėginti suprasti priešingos pusės interesą ir labą, nes tik toks supratimas padeda išspręsti visus reikalus.

R. Traba truputį paprieštaravo prieš jį kalbėjusiajam, laikydamasis nuomonės, kad alternatyvų mūsų aptariamiems dalykams nebuvo. Ir štai kodėl. Alternatyvos – tai realūs scenarijai, o ne „kas būtų, jeigu būtų“. Tačiau A. Traba – kaip ir mums visiems – labai patiko siūlymas bandyti suvokti ir kitą pusę. Taip pat R. Traba priminė, ką visada ir patys lietuviai turėtų prisiminti: vadinamoji Žečpospolita, mes sakytume Abiejų Tautų Respublika, susidėjo iš dviejų dalių – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės. Šis istorinis darinys buvo draskomas vidinių prieštaravimų, nuolatinių ginčų, dėl to ir sugriuvo. Tik netekę valstybės lietuviai ir lenkai pradėjo suprasti vieni kitus. Nejau norint suprasti kitą, būtina išgyventi netektį? Gal gyvenime taip, kad vieni kitus jaustumė ir suprastume ne vien netekčių metais.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Amerikos centre surengta lietuviško dokumentinio filmo *Devyni laišakai iš Afganistano* peržiūra. Renginyje dalyvavo filmo režisierius Domantas Vildžiūnas, scenarijaus autorė žurnalistė Ilona Skujaitė, operatorius Lukas Kalvaitis ir žymiausia lietuvių liaudies dainų atlikėja Veronika Povilionienė. Romos priemiestyje Bračiano (Bracciano) mieste, Italijoje, 2007 m. lapkričio 12–18 d. vykusiam 18-ame festivalyje *Kariuomenės ir tautos* (Eserciti e Popoli) šis lietuvių filmas laimėjo pirmąją vietą tradicijų kategorijoje. 25 šalys festivalyje parodė maždaug 80 karinės tematikos filmų.

Režisieriui Domantui Vildžiūnui tai nebuvo debiutas. Pirmą kartą tokiam festivalyje jis dalyvavo 2004 m. ir pristatė filmą *Vilnius 1812* apie Napoleono kariuomenės tragediją 1812 m. žiemą. Tada traukdamasi iš Maskvos nuo rusų kariuomenės smūgių, Vilniuje didžiulių speigų ir bado žygyje išsekinta Prancūzijos kariuomenė patyrė didžiulius nuostolius. Vilniuje rasti žuvusių Napoleono karių palaikai. Jų ištyrimas ir perlaidojimas davė puikią progą sukurti dokumentinį filmą. Istorinių filmų kategorijoje jis įvertintas pirmąją premija.

2007 m. LR Krašto apsaugos ministerija į festivalį nusiuntė keturis režisieriaus D. Vildžiūno filmus: *Ilgas kelias, Oro misija, Gintarinė viltis 2007* ir *Devyni laišakai iš Afganistano*. Būtent pastarąjį filmą festivalyje lydėjo sėkmė.

Kritiškiau nusiteikęs žiūrovas galėtų pamanyti, jog tai propagandinis filmas, bet po peržiūros tikriausiai pakeistų savo nuomonę. Filmą propagandinis tiek pat, kiek ir kiekvienas kūrinys, kuris dorai ir teisingai propaguoja tikrus įvykius bei realų gyvenimą. Šiam filmui nestinga ir meniškumo, nors jis doku-

Laiškai iš Afganistano

Lietuvių liaudies dainų atlikėja Veronika Povilionienė, filmo „Devyni laišakai iš Afganistano“ operatorius Lukas Kalvaitis, režisierius Domantas Vildžiūnas, JAV ambasados spaudos ir kultūros atašė dr. Ilya Levinas, scenarijaus autorė Ilona Skujaitė, JAV ambasados Karinių jūrų pajėgų atašė Tomas A. Alksninis ir JAV ambasados karo atašė Joseph P. King

mentinis. Tam tikra prasme tai ir Lietuvos gyvenimo realija, nes mūsų kariai nuo 2005 m. Afganistane atlieka Goro provincijos atkūrimo misiją.

Be Lietuvos neliko ir būdami toli nuo tėvynės – laisvalaikio mėto kamuolį į krepšį, nes koks lietuvis be krepšinio. Filmo kūrėjų dėka tų nyčių, mūsų karius siejančių su Lietu-

va, yra labai daug. Tai ir Lietuvos Prezidento Valdo Adamkaus apsilankymas Lietuvos karių stovykloje – filme matome, kaip mūsų Prezidentas sutinkamas Goro provincijoje, kaip bendrauja su kariais. Savotiška siužeto rišamąja grandimi tapo Veronikos Povilionienės dainuojamos lietuvių liaudies dainos mūsų karių šarvuočiams lėtai ropšiantis

į Hindukušo priekalnes, kur, laimei, vyksta karinės pratybos, bet ne tikri mūsų su talibais. Tikrų mūsų nėra, tačiau jiems reikia būti pasirengusiems kiekvieną akimirką – ne laikas bus mokytis kraujo kaina. Daugelį dalykų kūrėjai perteikia vaizdais ir muzika.

Pagalčiau ir tie devyni kario laišakai – mylimai merginai, mamai, Lie-

tuvoje kariuomenėje tarnaujančiam draugui ir kitiems asmenims, kuriais remiantis ir parašytas scenarijus. Argi tai ne tikriausias ryšys su Lietuva? Tai XXI a. globaliojo pasaulio realija nepriklausomai nuo to, ką kiekvienas iš mūsų mano apie karus toli nuo Lietuvos esančiose pasaulio regionuose. Lietuva yra globaliojo pasaulio dalis ir kitokia būti negali. Antai grupėje, kurioje apie 120 Lietuvos karių ir civilių, taip pat tarnauja JAV, Danijos, Islandijos, Kroatijos kariai ir civiliai.

O jeigu taip, mums svarbu žinoti, ką mano, jaučia ir išgyvena toli nuo tėvynės – Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ar dar karštesniame pasaulio krašte Afganistane atsidūrę mūsų tautiečiai. Filmo kūrėjai šią misiją – būtent šį žodį maga pavartoti – ir atlieka. Žinau, kad Domantas Vildžiūnas iš tokių sentimentų ir virkavimų tik pasišaipys. Ir teisingai padarys: jautrią kūrėjo sielą reikia maskuoti ironija ir gruboku humoru, nes tai padeda išlikti savimi. Vadinasi, išgyventi. Juk kalbame ne apie augalų kuokeles ir piestelas, bet apie išlikimą šiame ne visada švelniame pasaulyje. Taip pat ir apie išlikimą savimi, jei atskaitos tašku užsibrėšime ne vien fizinį savo gyvenimą.

Yra prasmės kalbėti apie pažintinę filmo reikšmę. Ką mes žinome apie Afganistaną, kuriame gyvena apie 30 mln. gyventojų, o į šalies žemėlapi būtų galima sudėti 10 tokių šalelių kaip Lietuva. Vien Goro provincija, kurioje tarnauja lietuviai, sudaro kone pusę Lietuvos teritorijos. Filmo autoriai maždaug pusvalandžio trukmės filme mums nemažai papasakoja. Per kareivio laiškus – tarsi iš kultūrinės tradicijos išplaukiantį naratyvą – galima patirti tam tikrą pažinimo džiaugsmą. Pateikiame vieną tokio laiško pavyzdį, kuris

Tuos karių laiškus rašė mergina

Žurnalo *Karys* korespondentė Ilona Skujaitė dalijasi patirtimi, kaip kūrė scenarijų dokumentiniam filmui *Devyni laišakai iš Afganistano*.

Pirmiausia prisiminkime Italijoje, Bračiano (Bracciano) mieste vykusį karinių filmų festivalį.

Festivalyje dalyvavo 25 šalių karinių filmų kūrėjai, parodė maždaug 80 filmų beveik iš viso pasaulio. Tai specializuotas festivalis, vienintelis toks pasaulyje. Buvo pristatyti įvairių kategorijų filmai: karių ir kariniai mokymai, kariniai istoriniai filmai, karinės misijos ir tarptautinės karių atliekamos misijos. Kiekviena šalis galėjo rinktis, kokiai kategorijai priklausantį filmą siųsti į festivalį.

Kas sudarė vertinimo komisiją?

Filmus vertino tarptautinė komisija, kurioje dirbo režisieriai, karinės komunikacijos specialistai iš Italijos, Vokietijos, Pakistano. Festivalio iniciatorius ir prezidentas Italijos atšargos generolas Džordžio Zuketi (Giorgio Zucchetti) Italijos karinėse pajėgose buvo atsakingas už kariuomenės įvaizdžio kūrimą. Jam patiko mūsų filmo *Devyni laišakai iš Afganistano* režisūriniai sprendimai, pasakojimo stilius, operatoriaus darbas.

Gal apie tą sprendimą ir pakalbėkime. Nors šis filmas ir

buvo rodomas per Lietuvos televiziją, bet gal ne visi mūsų laikraščio skaitytojai jį matė.

Daugelio festivalio žiuri narių patiko būtent tai, kad Lietuvos karių kasdienybė Afganistano Goro provincijoje perteikta per kario laiškus į Lietuvą, to nebuvo kituose festivalyje parodytuose filmuose.

Vertintojams buvo netikėtumas ir lietuvių liaudies dainos, kurias atliko garsi lietuvių liaudies dainų atlikėja Veronika Povilionienė.

Išties tai labai jaudinantis sprendimas: iš ekrano sklinda ilgesinga lietuvių liaudies daina apie mišką, lietuvių akims ir širdžiai miela gimtinės kraštovaizdį, o ekrane matome dulkantčius Hindukušo priekalnių ir kalnų kelius, tiesą sakant, be jokių kelių sunkiai ropančius karinius šarvuočius. Įprasta karių kasdienybė – mokymai, pratybos, kario buities detalės. Aplinkui – tarsi Mėnulio paviršiaus peizažas. Jokio medelio ar krūmo, net žalios žolės nematyti, o ką jau kalbėti apie mišką, kurio Afganistano vaikai – juos taip pat matome filme – nė sapnuose nėra regėję. Lietuvių liaudies dainos iš Veronikos Povilionienės lūpų labai sustiprina emocinį filmo krūvį.

Kiek yra tekę dalyvauti mūsų filmo aptarimuose, buvo suvažiavę ir Afganistane tarnavę lietuvių kariai, taip pat kiti vertintojai, daugeliui labai didelį įspūdį padarė būtent lie-

Lietuvių liaudies dainų atlikėja Veronika Povilionienė, filmo „Devyni laišakai iš Afganistano“ režisierius Domantas Vildžiūnas ir scenarijaus autorė žurnalistė Ilona Skujaitė

tuvių liaudies dainos, kurias režisierius panaudojo meniniam filmo sprendimui. Kitų šalių festivalyje parodytuose filmuose dažniausiai matėme vaizdus ir girdėjome juos komentuojančio direktoriaus skaitomą tekstą. Tuo mūsų filmas labai išsiskyrė iš kitų festivalio filmų.

Tarp vertinimo komisijos narių buvo generolas iš Pakistano Shaha-jahan Ali Khan, atsakingas už komunikacijas ir ryšius su visuomene,

taigi žmogus iš visai kito pasaulio. Jam taip pat buvo įdomu, kaip lietuviai filmo kūrėjai pateikė savo karių misijos gyvenimą Afganistane.

Lietuviškų filmų kūrėjai dažnai panaudoja savo senosios kultūros, taip pat liaudies dainų paveldą. Užtektų prisiminti Lietuvos partizanams skirtus dokumentinius filmus – juose taip pat skamba Veronikos Povilionienės balsas. O čia – Afganistanas. Gaila, kad kitų tautų žiūrovai nesupranta lie-

tuviškų dainų žodžių, o gali tik nujausti, kad rodomi vaizdai yra tarsi priešingybė tam, kas rodoma.

Tai ir Luko Kalvaičio, filmo operatoriaus nuopelnas. Jis pats yra karys, yra buvęs ir Afganistane, tad kaip operatorius taip mėgina perteikti lietuvių karių patiriamą Tėvynės, artimųjų, draugų ilgesį. L. Kalvaitis dirba LR Krašto apsaugos ministerijoje, yra karinis operatorius. Jam tenka lankytis karštuosiuose

tarsi laiko mašina, mus nukels į labai tolimą praeitį.

„Nepatikėsi, bet čia, Afganistane, vis dar XIV amžius. Pagal jų kalendorių šiemet 1384-iejį. Iki Žalgirio mūšio liko 26 metai. Čia aria jau čiais, augina avis, jas gano kalnų šlaituose, kaimenės didelės ir mažos. Atrodo, kad ir žmonės gyvena šia diena ir niekur neskuba. Mačiau, kaip jie kulia: sudeda kažkokių augalų varpas į tokia iš žabų pintą dėžę, kurią asilais tampo tol, kol grūdai išbyra. Duoną kepa ant laužo, jokių viryklių neteko matyti. Ugnį kūrena kalnuose rinktais žabais arba džiovintu mėšlu. Tu, gyvendama

šiu lauktuvių. Sapnuoju tave dažnai. Iki.“

Paradoksas tas, kad bausis ir karais mums neįtikėtinas skurdas, žmonių prietariai ir tamsumas, elementarių normalaus gyvenimo sąlygų nebuvimas egzistuoja šalia moderniausių karinių technologijų, ginkluotės, kuri juk skirta įtvirtinti kitai į aną pasaulį atneštai tiesai. Ar ta atneštinė tiesa padės tiems žmonėms persikelti į XXI amžių, įveikti skirtingus pasaulius skiriančius prietarų barjerus? Ir kas gali įrodyti, kad mūsų prietariai yra teisingesni ir humaniškesni už tų neretai beraščių žmonių tikėjimą bei įsitikinimus?

Sunkūs klausimai, ir vis dėlto filmo kūrėjai padeda rasti atsakymą. Mūsų kariai į tą tolimą šalį juk vyko ne sėti pragarą, bet padėti atkurti Goro provincijos taiką, normalų, kiek tai šiandien įmanoma, gyvenimą. Tai taikos ir pozityvaus kuriamojo darbo misija. Tai kitų tautų žmonėms draugystei ir bendradarbiavimui ištiesios rankos principas. Juk su šia idėja atvyko mūsų taikos kariai, kurie, kitaip negu įvairaus plauko praeities misijonieriai, vietiniams žmonėms neperša savo Dievo, savo tikėjimo ir papročių. Tačiau net ir atsidūrę toliausiame pasaulio krašte išlieka su savo Dievu, savo tikėjimu, savo papročiais. Norisi tikėti, kad ir su žmogų iš kitų padarų šioje Žemėje išskiriančiu humanizmo užtaisu. Apie visa tai verčia susimąstyti filmo kūrėjai.

Gediminas Zemlickas

Kadras iš kino filmo „Devyni laišakai iš Afganistano“

tokiomis sąlygomis, turbūt greitai visas savo dietas pamirštum.

Tiesa, nepatikėsi, kokį delikatesą kalnuose aptikom – krabus. Įsivaizduoji, tikrų tikriausi krabai kalnų upėje trijų kilometrų aukštyje. Neturiu žalio supratimo, iš kur jie ten atsirado. Keisčiausia, kad vietiniai jų labai bijo, jiems nė į galvą neateina krabus valgyti. Žinok, džiovinti krabai pats geriausias suvenyras – būtinai tau parve-

ties misijonieriai, vietiniams žmonėms neperša savo Dievo, savo tikėjimo ir papročių. Tačiau net ir atsidūrę toliausiame pasaulio krašte išlieka su savo Dievu, savo tikėjimu, savo papročiais. Norisi tikėti, kad ir su žmogų iš kitų padarų šioje Žemėje išskiriančiu humanizmo užtaisu. Apie visa tai verčia susimąstyti filmo kūrėjai.

taškuose, kur tarnauja ar dalyvauja Lietuvos kariai. Taigi jis filmuoja Lietuvos karių gyvenimą.

L. Kalvaitis kelioms dienoms buvo nuvykęs į Afganistaną su pirmąja Lietuvos karių misija, bet tos kelios dienos virto ištisais keliais mėnesiais. Tiek laiko įstrigo lietuvis operatorius, kol sulaukė karinio lėktuvo iš Lietuvos ir pagaliau sugrįžo į savo šalį. Taigi paragavo Afganistano duonos.

Tie jauni vyrai, kurie toli nuo Lietuvos dalyvauja karinėje misijoje, tikriausiai laisvalaikį klausosi ne liaudies dainų, bet tos muzikos, kuri kasdien per radiją ir televiziją užpildo mūsų akustinę erdvę. Daugiausia „popsas“, šlageriai. O filmo kūrėjai tėvynės jausmą perteikia būtent per liaudies dainą, giluminius dainoje glūdinčius klodus. Nors rodomi ne giriose kovojantys Lietuvos partizanai, o saulės išdeginame Afganistane tarnaujantys kariai.

Todėl mūsų filmo sprendimas daugeliui ir buvo netikėtas. Juk daug kam atrodo, kad mūsų kultūra ir lietuviškos tradicijos užleidžia vietą naujoms madoms, bet filme parodoma, kad yra ir amžinosios vertybės. Matyti dulkėtus pratybose dalyvaujančių lietuvių karių veidus iš ekrano sklindant mūsų Veronikos balsui – tai jaudina. Kai filmas buvo rodomas per Lietuvos televiziją, karių mamos braukė ašaras.

Mūsų mamas sugraudinti nėra sunku, bet įdomu, ar Lietuvos kariai Afganistane yra matę šį filmą?

Matė tie kariai, kurie atlikę misiją grįžo į Lietuvą. Kiek man žinoma, visiems buvo įdomu žiūrėti filmą.

Kaip buvo įvertintas Jūsų, kaip šio filmo scenarijaus autorės darbas?

Sulaukiau gana daug komplimentų tiek iš vertinimo komisijos narių, tiek iš kitų į festivalį atvykusių dalyvių.

O Jums pačiai ar teko lankytis Afganistane?

Iš filmo kūrėjų tik L. Kalvaitis buvo Afganistane.

Tai kaip Jums pavyko taip autentiškai ir įtikinamai perteikti lietuvių karių nuotaikas, išgyvenimus. Per kurių laiškus perduota gana daug pažintinės informacijos apie Šiaurės Afganistaną, kur tarnauja lietuviai. Labai jau sklandus tų laišku stilius, minčių dėstymo būdas. Tai realūs laišukai?

Tai laišukai, kuriuos man pačiai teko rašyti. Prieš tai perskaičiau daug Afganistane tarnavusių karių laišku artimiesiems, tad man žinomas jų turinys ir rašymo maniera. Daug bendravau ir su Afganistane buvusiais kariais, kurių mintys, ypač kapitono Ričardo Uzelkos, majoro Ryčio Dominančio, labai pravertė. Taigi specialiai filmui parašyti laišukai pagrįsti tikrais faktais, karių mintimis ir išgyvenimais. Rašydama juos stengiausi išlaikyti kariams būdingą rašymo manierą ir stilių, panaudoti karinį žargoną, konsultavausi su kalbos stiliste Žydrė Švobiene, dirbančia Krašto apsaugos ministerijoje. Be to, laišku rašymo stilius skiriasi ir atsižvelgiant į adresatą: vienai kariai rašo tarnybos draugams, kitaip motinai ar mylimai merginai.

Ką gi, tai geras pavyzdys, kai vaizduotė, grožinė literatūra, menas tik sustiprina gyvenimo ir karių kasdienybės suvokimą. Sėkmės Jums darbuojantis žurnale „Karys“ ir kūryboje.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Lietuvos Vyriausybės vadovas Gediminas Kirkilas, švietimo ir mokslo ministrė Roma Žakaitienė ir Lietuvos MA prezidentas akad. Zenonas Rokus Rudzikas 2007 m. mokslo premijos laureatų diplomais apdovanoja Chemijos instituto mokslininkus prof. Rimantą Ramanauską ir prof. Eimutį Juzeliūną

Per kančias – į žvaigždes

Atkelta iš 4 p.

kalba, redagavo daug kitų kalbotyros leidinių. Už gramatikos ir istorinės sintaksės darbus V. Ambrasas yra gavęs tris Lietuvos valstybines mokslo premijas – 1977, 1983 ir dabar 2007 metais. Jo vadovaujami 10 jaunu mokslininkų apsigynė filologijos mokslų daktaro (mokslų kandidatų) disertacijas.

Mikrobiologinė metalų apsauga

Fizinių mokslų sekcijoje mokslo premiją pelnė Eimučio Juzeliūno ir Rimanto Ramanauskos fundamentinių darbų ciklas *Elektrocheminė medžiagotyra – nuo nanostruktūrų iki ekologijos* (1992–2006 m.). Darbą pateikė Chemijos instituto taryba. Apibūdindamas šių darbų svarbą ir perspektyvumą Lietuvos mokslo premijų komisijos Fizinių mokslų sekcijos pirmininkas prof. Mifodijus Sapagovas pateikė informaciją: pasaulyje nuostoliai dėl metalų korozijos techniška išsivysčiusiose valstybėse sudaro nuo 2 iki 4 proc. bendrojo vidaus produkto, ir tai didesnė netektis negu dėl potvynių ir gaisrų.

Darbų ciklo autoriai plėtoja naują biotechnologijos – metalų mikrobiologinės apsaugos – sritį. Ši sritis aprėpia mikrobiologinės korozijos, elektrocheminių reakcijų, magnetometrijos, magnetroninio plazminių lydinių formavimo, ekologinės elektrochemijos ir modernių korozijos procesų charakterizavimo tyrinėjimus. Autoriai pateikė fundamentinių tyrimų rezultatus apie metalų ir jų lydinių nanostruktūrinių veiksnių įtaką korozijai. Šie rezultatai išplečia žinias apie elektrocheminės korozijos kinetiką. Jie svarbūs kuriant naujos kartos metalų apsaugos technologijas. Eksperimentiškai pavyko įrodyti, kad mikroorganizmai atmosferinės

korozijos inhibitoriai. Parodytas magnetometrijos perspektyvumas kuriant korozinio aktyvumo detektorius. Panaudojant magnetronines plazmines technologijas sukurti nauji lydiniai, kuriems būdingas labai didelis atsparumas ypač agresyvioms aplinkoms. Sukurtos naujos nanost-

Mokslo premijos laureatę prof. Vladą Stankūniene pirmieji pasveikino jos vyras VGTU Aviacijos instituto direktorius prof. Jonas Stankūnas ir sūnus gydytojas Erikas Stankūnas

rūktūrinės lengvųjų metalų kompozicijos su aukštatemperatūriais metalais. Naujo tipo lydiniai manoma pritaikyti elektronikoje, kompiuterių ir automobilių gamyboje. Magnetroninės plazminės technologijos ateietyje gali tapti ekologiška alternatyva tradicinei galvanikos pramonei.

Apie darbo autorius. Abu laureatai yra habilituoti daktarai, profesorai. Eimutis Juzeliūnas – Chemijos instituto direktorius, Vilniaus ir Vilniaus pedagoginio universitetų profesorius. Jo mokslinių tyrimų sritys: elektrocheminė medžiagotyra, elektrocheminių reakcijų nanogravimetrija ir superlaidininkų magnetometrija, metalų korozija, magnetroninis plazminis lydinių formavimas, fotoelektrochemija. Iš

šių sričių ir kryptių E. Juzeliūnas paskelbė daugiau kaip 90 straipsnių prestižiniuose tarptautiniuose ir Lietuvos žurnaluose.

E. Juzeliūnas buvo *Fulbright* (JAV), *Alexander von Humboldt* fondo (Vokietija) ir JAV Chemikų draugijos stipendininkas. Tarptautinės korozijos tarybos (ICC) narys, Tarptautinės elektrochemikų draugijos (ISE) narys ir nacionalinis sekretorius, Baltijos jūros korozijos draugijos (BSCS, nuo 2006 m.) prezidentas, Lietuvos naujųjų medžiagų klasterio prezidentas, Lietuvos mokslo institutų direktorių konferencijos pirmininko pavaduotojas (nuo 2003 m.), žurnalų *Chemija* ir *Chemine Technologija* redaktorių tarybos narys, Europos Komisijos projektyvinių darbų vertinimo ekspertas. Apdovanotas Theodor von Grothuso fondo medaliu už T. Grothuso darbų populiarinimą pasaulyje.

Rimantas Ramanauskas yra Chemijos instituto direktoriaus pavaduotojas (nuo 2001 m.), Metalų elektrochemijos skyriaus vadovas. Chemijos (tuo metu – Chemijos ir technologijos) institute 1972 m. pradėjo dirbti laborantu dar studijuodamas Vilniaus valstybiniame universitete, Chemijos fakultete. Jį baigė su pagyrimu, liko dirbti institute. Perėjo visą pareigybių gradaciją nuo laboranto iki laboratorijos ir skyriaus vadovo, direktoriaus pavaduotojo.

R. Ramanauskui yra tekę dirbti moksliniu bendradarbiu tarptautiniame mokslininkų kolektyve Havanėje (Kuba, 1987–1989 m.), mokslo darbuotoju-dėstytoju Meksikos nacionalinio politechnikos instituto Aukštesniųjų studijų ir tyrimų centre Meridoje (Meksika, 1994–1998 m.). Stažavosi tyrimų ir plėtros laborato-

rijoje *Bell Labs* JAV bendrovėje *Lucent Technologies*. Šiuo metu taikomios elektrochemijos kursą skaito Vilniaus pedagoginiame universitete, o metalų korozijos – Vilniaus universitete. Dalyvavo 37 moksliniuose kongresuose, skaitė 64 pranešimus, yra 69 mokslinių straipsnių bendraautorius. Tarptautinės elektrochemikų draugijos (ISE) narys, Meksikos nacionalinės mokslininkų sistemos stipendininkas (1996–1999), Baltijos šalių korozijos draugijos tarybos sekretorius (2007), Lietuvos chemikų ir Lietuvos medžiagotyros draugijų narys.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Pabaiga. Pradžia Nr. 3

Su profesore Elena Moncevičiūte-Eringiene kalbamės apie jai ir jos šeimai tekusius išgyvenimus, kai jos vyras, žinomas mokslininkas, kraštovaizdžio ekologijos atstovas profesorius Kazys Ēringis, nepritapęs prie sovietinio gyvenimo realybės, 1981 m. liepos 23 d. Seišelių salose pasitraukė iš mokslinių tyrimų laivo *Akademik Vernadskij* ir prašė JAV politinio prieglobsčio.

Žmogus žmogui nelygus

Gyvenimo patirtis Jus privertė į kiekvieną šalia esantį asmenį žiūrėti nepatikliai, nes kas galėjo žinoti jo tikrusius ketinimus.

Taip, pradėjau nepasitikėti žmonėmis, taip pat savo bendradarbiais. Bet buvo nemažai tokių, kuriais neturėjau pagrindo netikėti. Kad ir mano buvęs disertantas Stasys Zdanuskas – Onkologijos instituto darbuotojas. Kai Kazys Ēringis pabėgo į Vakarus, apie tai paskelbė *Amerikos balsas*. Pranešė, kad 1981 m. rugsėjo 2 d. Ēringis gavo politinį prieglobstį JAV, atvyko gyventi į Čikagą, o Lietuvoje liko jo žmona ir dvi dukros. Dr. S. Zdanuskas visa tai užrašė į diktofoną. Atėjęs į darbą ir sako: „Einam, galėsite paklausti vieną dalyką.“ Įlindome į vienos laboratorijos kampą ir gražiausiai tą įrašė girdėjau. Ar galėjau po to nepasitikėti Zdanuskui? Jis nebijojo atnešti juostelę ir diktofoną, organizuoti pasiklausymą.

O kitas žmogus atsiųsdavo kokias nors dingstimi laborantę, kad ji paklaustų manęs, kaip aš jaučiuosi. Man jau kildavo įtarimas, kad kažką norima sužinoti. Arba štai vienas asmuo iš Lietuvos mokslų akademijos Čikagoje aplankė K. Ēringį. Šis juo pasitikėjo, kartu kūčias valgė. Ēringis prašė man laišką ir įdavė tam asmeniui, kad man įteiktų. Taip pat paprašė perduoti bliuzelę kalėdinių dovanų. Grįžęs man skambina: „Yra laiškas nuo vyro. Kur turime susitikti?“ Atsakai, kad tik ne namuose. Jis pasakė atvažiuosias automobiliu prie mano namo, o man pasiūlė išeiti iš namų. Įsėdau į jo automobilį, jis nuvažiavo, apsuoko ratą, prie Neries sustojo ir įteikė man laišką. „Gal jūs norėtumėte išvažiuoti pas vyrą?“ – paklausė. Atsakai, kad jokiū būdu, nes man ir čia gera. Kai atgal atvežė mane prie laiptinės durų ir atsiveikinus išlipau iš mašinos, už kelių metrų stovėjusio taksofono išėjo vyras ir lyg mane fotografavo. Buvo tamsus žiemos vakaras – to nesitikėjau. Viskas vyko akimirksnį.

Ir kas dar man įtarumą sukėlė? Prieš tai vienas akademikas išpėjo: mane žada kalbinti vienas ponas, tikriau draugas, kaip kad buvo įprasta vadinti. Liepė būti atsargiai, nes anas vaikščiojant su aparatu. Tą vyro laišką iš jo paėmiau, perskaiciau, per naktį palaikiau, dukrom nieko nesakiau, o kitą dieną nuėjusi į Akademiją grąžinau jį atvežusiajam pasakiusi, kad laiškas man nereikalingas. Jis klausia: „O kur dėti?“ Sakau, gal neškite į saugumą arba sudeginkite, bet man nereikalingas. Ir išėjau iš kabineto.

Visai galimas daiktas, kad tai buvo pinklės, nes prieš tai man buvo paskambinę iš saugumo ir išpėjo: jeigu gausiu iš vyro laišką, tai turiu jiems atnešti... Štai

Tėvynė Lietuva jam buvo aukščiau tėvo ir motinos (3)

ir gavau laišką. Gal ten visai kvaili buvo tame saugume?

Tokiomis aplinkybėmis ar galėjau pasitikėti žmonėmis? Aišku, ne.

Tas nepasitikėjimas nepaliko pėdsakų? Ar dar pasitikite žmonėmis?

Praėjo nepasitikėjimas, nes šioje santvarkoje nemanau, kad galėčiau būti ir toliau sekama.

Saugumas neseka, bet išgyvenimai gali įaugti į kraują, tapti charakterio savybe.

Man taip neatsitiko.

Kraštovaizdžio ekologijos baruose

Ką galite pasakyti apie K. Ēringį kaip mokslininką? Jis dirbo kraštovaizdžio ekologijos srityje. Jei teisingai prisimenu, Ēringis ir pasiūlė kraštovaizdžių vertinimui taikyti vadinamuosius estetikos balus – vertinti kraštovaizdžius pagal ekostetinės teorijos reikalavimus. Lietuva pirmoji Sovietų Sąjungoje pradėjo diegti šią sistemą.

Apskritai tuometinėje Sovietų Sąjungoje iki tol toks požiūris į kraštovaizdį buvo negirdėtas dalykas, gal nelabai ir priimtinas. Dar 1963 m. K. Ēringis apie tai paskelbė ir tvirtino, kad tai kraštovaizdžio mokslinių tyrimų Lietuvoje gimimo metai. Įdomu, kad ir knyga *Profesorius Kazys Ēringis yra 63-joji serijos Lietuvos mokslas* knyga. Įdomus sutapimas.

Kad tai iš Vakarų per Ēringį mus pasiekusi idėja, matyt, nereikia abejoti. Kur Ēringis tą idėją „susimedžiojo“?

Man nėra paprasta kalbėti apie kraštovaizdžio tyrimėjimus, nes nesu šio dalyko žinovė. Prieš tai Ēringis buvo nuvažiavęs į Austriją. Ten veikė sovietų ir amerikiečių Tarptautinis taikomosios sistemų analizės institutas, kurį jis įtarė esant apsėstą sovietų šnipais. Ēringis buvo nuvažiavęs į Austriją pagal tarptautinę *Žmogus ir biosfera* programą, kurioje dalyvavo kartu su akad. Leonardu Kairiūkščiu. Kazio pasitraukimas į Vakarus galėjo pakenkti L. Kairiūkščiu, nes jis pasirašė Ēringiui rekomendaciją vyksti į ekspediciją moksliniu tiriamuoju *Akademik Vernadskij* laivu. Kai mano knyga, skirta naujai vėžio kilmės teorijai, buvo pristatoma Lietuvos mokslų akademijoje, savo prakalboje tuometinis MA prezidentas akad. Benediktas Juodka taip pat prisiminė, kad ir jo į užsienį neišleido. Maskvoje jam buvo pasakyta, kad iš Lietuvos vienas pabėgo, gal ir pats pabėgsi?.. Tiesa, kitais metais B. Juodka bu-

Nuotrauka, kurią Kazys Ēringis padovanojo mylimai žmonai Elenai Moncevičiūtei-Eringienei, 1989 m. slapta apsilankiusiai Čikagoje

vo išleistas į užsienį. Regis, važiavo į Vėžio tyrimų institutą Vokietijoje.

Grįžkime prie kraštovaizdžio ekologijos tyrinėjimų. Manau, kad ir aspirantūra Leningrade padarė įtaką Ēringio mokslinei galvosenai. Leningrade mokslininkai mąstė laisviau, buvo platesnių pažiūrų.

Ar K. Ēringiui iki pasitraukimo sekėsi mokslinė veikla? Kaip manote?

Sekėsi. Nors ir buvo karo dalyvis, frontininkas, bet politiškai – nepatikimas ir persekiojamas. Prieš jį nukreipti laiškai buvo rašomi iš Lietuvos. Kai Leningrade Komarovo botanikos institute Ēringis turėjo ginti disertaciją, instituto direkto-

rius gavo anoniminių laišką iš Lietuvos. Laiškas turėjo sukliudyti jam apsiginti disertaciją. Instituto direktorius, šviesus žmogus, tą bjaurų laišką išmetė į šiukšlių dėžę. Be to, jis atėjo anksčiau negu darbas buvo pateiktas gynimui.

Ēringio pabėgimas iš Sovietų Sąjungos buvo unikalus ta prasme, kad tai vienintelis mokslininkas, kuriam šis žingsnis pavyko. Labiausiai nuskambėjo sovietų karinio jūrų laivyno kapitono Jono Pleškio, Algirdo Šakalio, jūrniko-radisto Simo Kudirkos, tėvo ir sūnaus Brazinskų pavardės.

Regis, buvo 23 asmenys iš Lietuvos, kurie bėgo iš Sovietų Sąjungos į Vakarus. Nežinau, ar be Ēringio tarp jų buvo mokslininkų.

Jis rašė nuolat, bet archyvu

Ar apie Kazį Ēringį jau visas pasakyta, visas padaryta, kad jo atminimas būtų įprasminamas? Ko gero, knyga „Profesorius Kazys Ēringis“ ir yra tas paminklas mokslininkui, drįsusiam nutraukti ryšius su santvarka ir režimu, kurie jam buvo kokiūs. Dėl to net vienuolikai metų teko nutraukti ryšius su šeima.

Jūs pavadinote šią knygą paminėliu Ēringiui, bet jis pats tos knygos neplanau. Tai mes jį po mirties šitaip pagerbėme. Jis niekada man nėra sakęs, kad norėtų savo raštus

sudėti į knygą. Rašė nuolat, bet savo archyvui. Kai norėjau atiduoti jo raštus Lietuvos mokslų akademijos bibliotekai, tvarkydama archyvą radau labai daug įdomios medžiagos. Tada ir nutariau sudėti į knygą, o Algimantui Liekiui pasakiau: „Žmogus pats nepadarė...“ Dr. A. Liekis mane paguodė: „Pats žmogus niekada negali visko užbaigti.“

Kada Ēringis pradėjo užrašinėti savo mintis? Ar rašė dienoraštį?

Jis rašė visą laiką, o dienoraštį rašė tik ekspedicijos metu laive *Akademik Vernadskij*. Ten net kas valandą buvo rašyta, ypač prieš jam pabėgant iš laivo Seišeliuose. O sugrįžęs į Lietuvą visą kelionę iki Seišelių aprašė atskirais straipsniais, *Mokslė ir gyvenime* šešiuose numeruose buvo spausdinta.

Kazys Ēringis savo išpūdžius aprašė gamtotyrininko žvilgsniu. Jis pastebi krantų reljefo ypatybes ir uolienų sudėtį plaukdamas per Bosforo ir Dardanelų sąsiaurus, kitus Turkijos pakrančių ypatumus, auglias. Jaučiamas autoriaus apsiskaitymas, nes paprastas turistą viso to tiesiog nepastebėtų, o net ir pastebėjęs nelabai sugebėtų įdomiai papasakoti. Čia jau reikia žinojimo. Ēringis savo išpūdžius susieja su senovės graikų mitais, į kuriuos juk taip pat prieš kelionę turėjo įsigilinti. O gal gilinosi jau grįžęs į Lietuvą, kai teko prisėsti prie straipsnių?

Visko negaliu atsakyti, bet prieš važiuodamas į ekspediciją jis labai kruopščiai ruošėsi. Net žvaigždynus studijavo, turėjo dangaus skliauto žemėlapius. Taip pat ir Pietų pusrutulio dangaus skliauto žemėlapi, nes ten žvaigždynai kitaip išsidėstę.

Kai Ēringis pabėgo iš laivo, jo daiktai buvo persiųsti į Vilniaus Botanikos institutą, kuriame dirbo. Mane pakvietė į institutą. Regis, buvo du lagaminai. Kai ką man tada institute atidavė, bet nedaug ką: knygas, įvairias smulkenas, buitinius daiktus.

Viskas buvo smulkiai aprašyta?

Taip, suprantama.

O kada tie daiktai buvo atvežti į Vilnių?

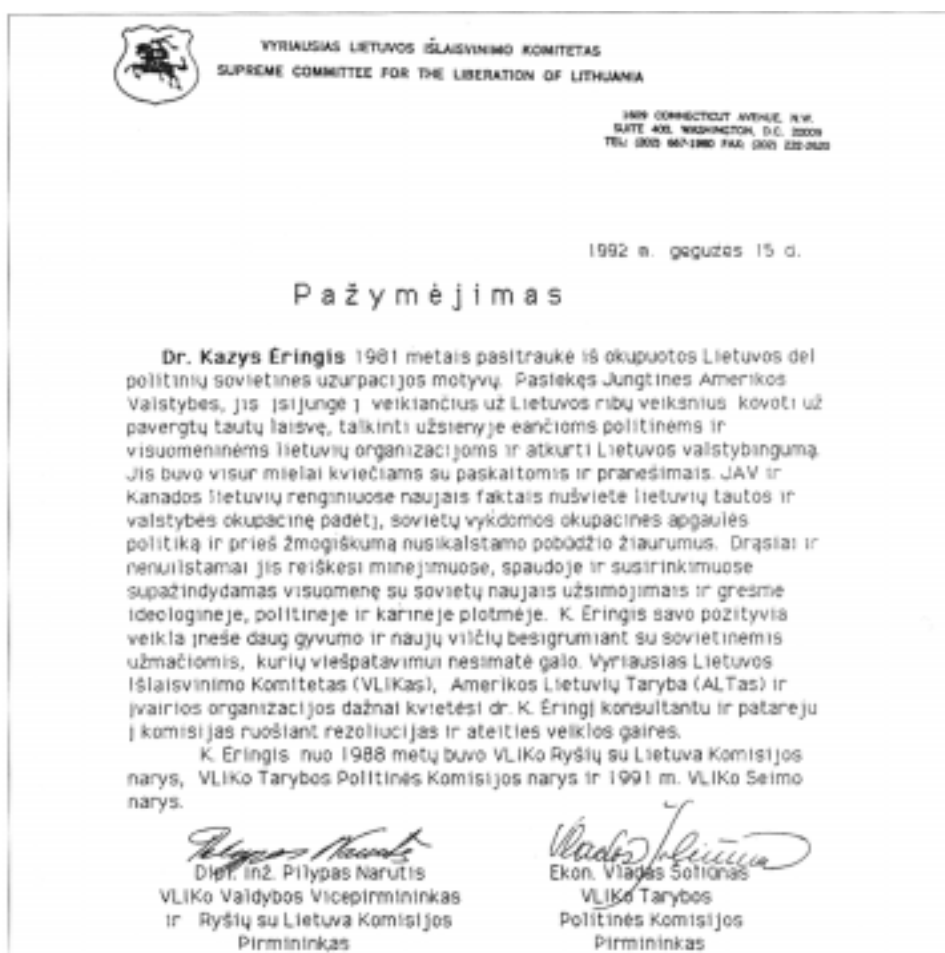
Kai laivas grįžo po ekspedicijos. Iš Seišelių plaukė į Australiją, iš ten grįžo į Sevastopolį, iš kur ir buvo atvežti Ēringio daiktai. Laive Ēringis gyveno vienoje kajutėje su estu Martinu. Gal tyčia pabaltijiečius apgyvendino kajutėje prie motorų, naktimis jie baisiai uždavo. Ēringiui net miegas buvo sutrikęs. O Martinas, kad geriau miegotų, iš vakaro išgerdavo truputį degtinės ir miegodavo geriau.

O Kazys degtinės negerdavo?

Nebent esant progai. Vyno taurės neatsisakydavo. Bet reguliariai negerdavo. O estas nueidavo į laboratoriją, kurioje buvo tiriami vandenyno ir jūrų vandenys, ten būdavo ir spirito – taip man pasakoją vyras.

Vertinimų verpetuose

Kazio Ēringio pabėgimo iš Sovietų Sąjungos atvejis sulaukdavo, gal ir šiandien sulaukia, labai prieštarų vertinimų. Galima nekęsti santvarkos, bet palikti dvi dukteris ir žmoną – toli gražu ne kiekvienas būtų ryžę-

Prof. Kazio Ēringio veiklą gerai vertino daugelis lietuvių išėivių organizacijų; tai matyti ir iš šio VLIK'o 1992 m. gegužės 15 d. pažymėjimo

sis. Ir toli gražu ne kiekviena moteris, žmona būtų supratusi ir pateisinusi tokį vyro apsisprendimą. Kita jaustųsi palikta, pamesta ir nuskrūta.

Aš taip nesijaučiau. Kai minėjome Ēringio 75-erių metų sukaktį, pasakiau gana ilgą kalbą. Pabaigoje pridūriau, kad savo vyrą didžiuojuosi. Jis jau buvo grįžęs. Tačiau tuo metu, kai jis gyveno JAV, viena matematikė, su kuria mes bendravome, pasakė: „Tu manyk, kad jis tau miręs yra.“ Sakau: „Ne, aš žinau, kad jis vaikščioja Čikagoje.“

Net ir Jūsų geranoriška patarėja siūlydavo Jums skirtis su vyru. O kai grįš, girdi, iš naujo susituoksite. Jei norėsite...

Peikiančiųjų Ēringį buvo ir tarp mokslo žmonių. Kai kurie neslėpė, kad smerkia tokį jo poelgį. Taip pat iš instituto, kuriame Ēringis dirbo. Dauguma žmonių buvo dėmesingi man, užjautė mane. Noriu atžymėti išskirtinę drąsą parodžiusį tuometinį Botanikos instituto direktorių dr. Romą Pakalnį. Kai vienam pusdieniui lėktuvu sugrįžau iš Palangos į Vilnių, nuėjau pas MA prezidentą pasitikslinti, ar yra žinių apie Kazio sugrįžimą – tai buvo mano apsimitinėjimas (galvodama, kad mane seka, saugumiečiams rodo demagogišką tikėjimą, kad Kazys grįš iš Vokietijos namo, nes buvo pakeliui iš Seišelių į Čikagą) – po to viena bijojau trumpam užsukti į namus. Paskambinau dr. R. Pakalniui ir pasakiau, kad viena bijau eiti į namus. Jis rizikavo, tuoj atvažiavo, ir abu įėjome į butą. Viskas atrodė kaip ir anksčiau. Direktorius išėjo. O aš po geros valandos jau sėdėjau lėktuve atgal į Palangą. Su dr. R. Pakalniu ir kitais atvejais susitikdavome aptarti galimų pavojų – tai prie Žirmūnų restorano, tai išvažiuodavome į laukus. Tik, žinoma, ne mano namuose. Bijojome sekimo. Dr. Romas Pakalnis niekuomet neatsisakydavo patarti.

Kažkodėl gerai psichologiškai pasijutau tada, kai tardytojas su padėjėju mūsų bute darė kratą. Man atrodė, kad jie jau prieš tai kratą padarė, gal net tada, kai su dukromis buvome Palangoje. Tai štai mano akyse darydami kratą paprasė parodyti Kazio laiškus. Man pasirodė, kad žinojo, kur tie laiški padėti. Dalyvavo dvi moterys, pakviestos kaip liudininkės. Paklausiau, kodėl šios moterys? Man atsakė, kad kaimynų kviesti nenorėta. Irgi tam tikras gestas.

Jums buvo geriau, kad tai ne kaimynės?

Gal ir geriau, nes kaimynai man nieko nėra užsiminę. Buvo tik viena Adomo ir Irenos Lukoševičių šeima mūsų daugiabutyje, kuri mane šefavo. Vyriškis – buvęs tremtinys, jau

miręs. Į jų butą galėdavau užėiti, ten mane suprato ir užjaukdavo. Su kitais tarsi nebūtų buvusios visos tos istorijos. Bet aš vis vien jaučiausi didvyre.

Amerikoje

Kada pirmą kartą pasimatėte su vyru po jo pasitraukimo iš Sovietų Sąjungos?

Į JAV pirmą kartą nuvažiavau 1989 m. slapta per Kanadą. Neprašiau leidimo važiuoti į Ameriką, nes išvis nebūtų išleidę. Į Kanadą patekau buvusios Eksperimentinės ir klinikinės medicinos instituto darbuotojos Jadvygos Leugminaitės dėka, su kuria mes draugavome Vilniuje. Ji išvyko gyventi į Kanadą pas brolių, išsikvietė mane, pranešė apie mano atvykimą ir Kaziui. Jis atvažiavo į Kanadą ir ten po 8 metų nesimatymo mes susitikome. Jis tada atsiprašė už visus mano patirtus išgyvenimus. Žinoma, atleidau, neturiu tokių bruožų, kad neatleisčiau. Be to, šventai tikėjau jo tarnyste Lietuvai.

Paskui važiuoju į JAV ambasadą Toronte, man davė vizą trim savaitėms ir slapta išvažiavau į Čikagą. Mano pase buvo įdėtas JAV antspaudas, bet grįžus į Lietuvą niekas to antspaudu netikrino ir neklausė, kodėl lankiausi Amerikoje.

O 1991 m. Kazys mane jau oficialiai išsikvietė į Ameriką. Pirmą dukras, vėliau ir mane. Jaunesnioji dukra JAV pasiliko 3 metams, o vyresnioji sugrįžo anksčiau. Amerikoje išbuvau pusantrų metų. Savo knygai *Rūkymas, alkoholis, imunitetas ir vėžys* ten surinkau reikalingą literatūrinę medžiagą. Tai 250 puslapių monografija.

Tai ne vienintelė Jūsų monografija?

Viena ir su bendradarbiais esu parašiusi penkias monografijas. Svarbiausia skirta originaliai vėžio teorijai, kurią daug metų propaguoju. Kai užsienio spaudoje anglų kalba skelbiau savo pagrindinį straipsnį apie rezistencinę vėžio kilmės teoriją, man redakcija visus lietuvių ir rusų kalbomis rašytus straipsnius iš literatūros sąrašo liepė išimti. Teko paklusti, bet savo lietuviškai išspausdintą monografiją atsiskaitau išmesti. Tą poziciją buvo palikta straipsnyje.

Vasario 16-osios minėjimas Market Parko parapijos salėje Čikagoje. Prof. Kazys Ēringis – ketvirtas iš kairės

Atsiveikininimas grįžtant į Lietuvą Stasės ir Ričardo Petersonų namuose 1992 m. spalio mėn.: J. Masilionis, K. Ēringis, S. Petersonienė, J. Dainauskas, R. Petersonas, E. Moncevičiūtė-Ēringienė ir P. Masilionienė

Kaip šį faktą suderinti su elementaria teisingumo sąvoka?

Labai sunku suderinti ir suprasti. Teisingai pasakė vienas kolega: tai kitos kalbos paniekimas, jeigu ne genocidas. Vakaruose nemoka rusų, juo labiau mažų tautų kalbų, todėl šių kraštų mokslininkai atsiduria nepavydėtinoje padėtyje, kartais net yra ignoruojami. Sovietijoje taikėmės prieš rusų, dabar Europos Sąjungoje turime derintis prieš anglosaksus.

Tikėjo, kad dirba Lietuvai

Grįžkime prie Kazio Ēringio likimo. Ar jis nesigailėjo savo lemtingo žingsnio pasitraukdamas į Vakarus? Juk gyvendamas Amerikoje savo kraš-

tovaizdžio ekologijos tyrinėjimuose ne kažin kiek pasistūmėjo į priekį.

Moksle Amerikoje jis išties nepasistūmėjo, bet buvo įsitikinęs, kad dirba Lietuvai. Politikavo, rašė straipsnius kaip žurnalistas. Tapo „politikieriumi“. Jis visą savo gyvenimą buvo įsitikinęs, kad Tėvynė jam yra svarbiausia. Yra tokie prelatas Mykolas Krupavičiaus žodžiai ant pastatyto prie kapo kryžiaus: „Lietuvi, tebūnie tau pirmaisiais tėvas ir motina, bet virš jų tebūnie Tėvynė Lietuva.“ Ir Kaziui Ēringiui svarbiausia buvo Tėvynė. Gal todėl, kad savo gyvenime buvo patyręs daug nuoskaudų, aštriai jas jautė. Kaip jau minėjau, žuvo jo senelis ir tėvas, pavyzdingas tėvų ūkis buvo išdraskytas, viena sesuo turėjo išvažiuoti į Lenkiją, ten mirė ir palaidota – taip gelbėjosi nuo Sibiro.

Jo sesės mokėsi Panevėžio gimnazijoje (viena nuskendo būdama šešiolikos), sesuo Adelė įgijo namų ruošos specialybę ir buvo Rokiškio mergaičių amatų mokyklos direktore. O patį Kazį iš šieno kūgio ištraukė, kur buvo pasislėpęs, prievarta paėmė į kariuomenę ir išsiuntė į frontą. Grįžęs nusprendė siekti mokslo, nors prie tėvų būtų tekę tvarkyti ūkį.

Sovietai visą Ēringių šeimos gyvenimą sugriovė, pakreipė ir Kazio likimą. Jis buvo įsitiki-

nes, kad visa sovietų politika – tai ištisa demagogija. Juk taip ir buvo, todėl su ja reikia kovoti. Jis tą ir darė.

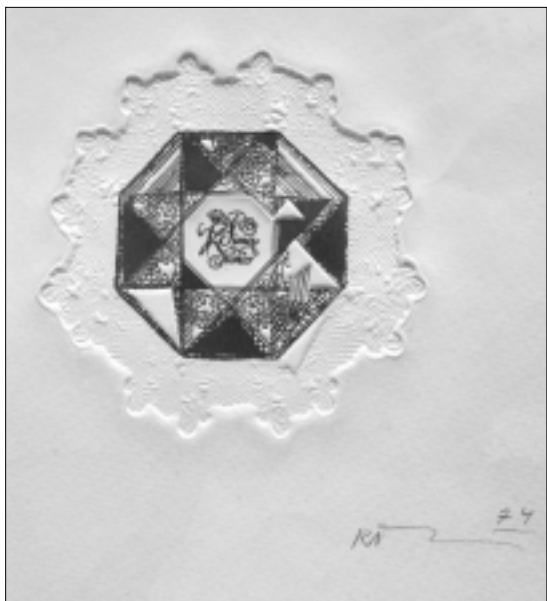
Vardan Lietuvos Laisvės ir Nepriklausomybės pasitraukė į Vakarus. Tėn skyrė visas savo dvasines ir fizines jėgas, kad parodytų sovietų demagogiją. Jis ėjo į laisvės karą – siekė atskleisti visus sunkumus, kurie slėgė Lietuvą. Prabudino Amerikos lietuvius, nes jie jau gyveno nusiramino nuotaiomis, nelabai tikėdami, kad Lietuva bus laisva. Kazys Ēringis buvo kupinas tikėjimo ir vilties, aplankė visas JAV gyvenančių lietuvių didesnes bendruomenes kaip paskaitininkas apie okupacijos ir vergovės padarinius Lietuvoje. Viename iš laišku šeimai jis rašė: kad pervaziavęs „visą Ameriką skersai, išilgai ir įstrižai, ir da-lij Kanados“. O kur dar 98 laidos *Amerikos balso* radijuje per 1985–1992 metus, kurios jau pervežtos į Lietuvą kartu su visu *Amerikos balso* archyvu. Visuose susirinkimuose bei iškilminguose minėjimuose Ēringis buvo aktyvus pranešėjas. Visą veiklą atspindi jo straipsniai, paskelbti stambiuose Amerikos lietuvių dienraščiuose. Jis – komisijos, skaičiavusios sovietų padarytus nuostolius Lietuvai, narys, vienas iš 5,2 mln. parašų rinkėjų dėl Baltijos šalių išvadavimo bei 66 Čikagos lietuvių laiško Popiežiui propaguotojas spaudoje. Čikagos Pedagoginiame lituanistikos institute K. Ēringis buvo vadinas Amerikos lietuvių jaunimo mokytoju.

Prof. Kazio Ēringio veiklą gerai vertino ir lietuvių išeivių organizacijos. Tai matyti iš IX Lituanistikos seminaro (1982 m. rugpjūčio 21 d.) ir likusio valdybos pažymėjimo (1992 m. gegužės 15 d.).

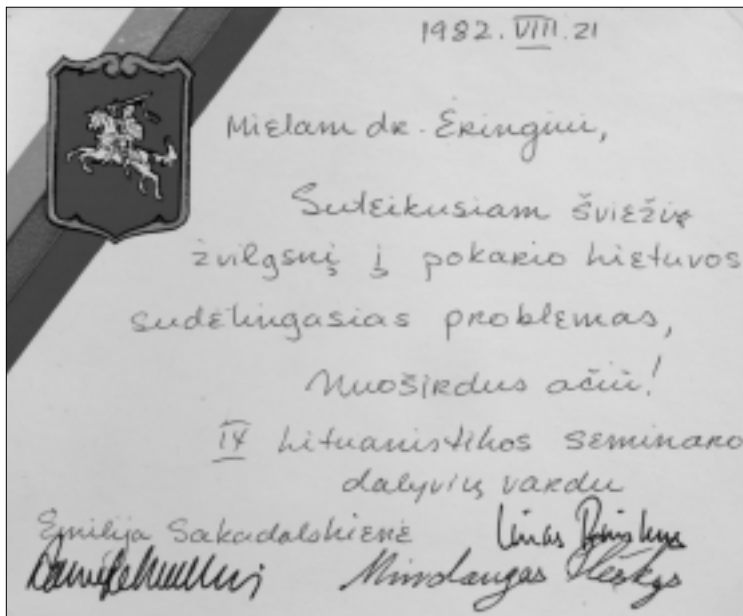
1992 m. rudenį grįžęs į Lietuvą tuojau išitraukė į darbą Botanikos institute, vadovavo doktorantų darbams. Buvo Popiežiaus Leono XIII paramos fondo pirmininku, Krikščionių demokratų partijos tarybos ir valdybos nariu, Karaliaus Mindaugo kolegijos bei Vilniaus miesto visuomeninės gamtosaugos komisijos nariu.

Profesoriaus Kazio Ēringio gyvenimas – labai savita ir reikšminga lietuvių tautos istorinės patirties pamoka. Juk buvo ir toks tautos pagimdytas fenomenas. Jo pasitraukimą į Vakarus galima vertinti vienaip ar kitaip, bet iš tautos atminties neišbrauksi. Savo gyvenimą jis susietė su mokslu, tikėjo Lietuvos laisve ir jam prienamais būdais siekė tą laisvę artinti. Elgėsi kaip jam liepė jo įsitikinimai ir sąžinė. Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus 2002 m. Valsybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karinavimo) dienos proga už nuopelnus Lietuvos Valstybei ir už pastangas garsinant Lietuvos vardą pasaulyje Kazį Ēringį apdovanojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi. Pagaliau ir Jūs, gerbiamoji profesore, savo vyrui pastatėte kilnų paminklą su Algimantu Liekiu sudarydama knygą „Profesorius Kazys Ēringis“. Šis paminklas nemarus tiek, kiek nemari gali būti knyga. Ačiū už pokalbį, kuriuo Jūs praturtinote „Mokslas Lietuvos“ puslapius.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Kazio Simanonio ekslibriso kopija, padovanota Kaziui Ēringiui IX Lituanistikos seminaro dalyvių vardu

IX Lituanistikos seminaro dalyvių padėka Kaziui Ēringiui

Gedimino Zelmicko nuotrauka

Mes – studentai, mes – jėga

Olga SUPRUN
Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto studentė

Dar pernai per Lietuvą nuvilnįjusi skambiai deklaruota aukštojo mokslo ir studijų reforma teikė vilčių. 2007 m. birželio 14 d. politinių partijų frakcijų atstovai pasirašė susitarimą dėl mokslo ir studijų sistemos pertvarkos principų, turėjusių tapti reformos pamatais. Tačiau išvalgūs ir patyrę visuomenininkai netruko pastebėti, kad pamatai tėra butaforija, o vienintelis realiai apčiuopiamas reformos pamatas akmuo – mokesčio už mokslą įvedimas. Studentų organizacijos išreiškė pasipiktinimą valdininkų noru studentų sąskaita padengti neefektyviai veikiančios, išpūstos ir nesubalansuotos povidurinio švietimo sistemos kaštus. Tačiau atsakingai suvokdami būtinybę prisidėti prie sąskaitų už studijas apmokėjimo, iškėlė sąlygą: „Jeigu jau mokėti, tai už kokybę!“

Čia švietimo ir mokslo ministrė Roma Žakaitienė, jausdama spaudimą dėl visuomenėje kylančio sujudimo bei apkaltinta laisvosios rinkos instrumentais besidarbuojančio konservatoriaus, „AM reformos architekto“ Manto Adomėno dėl reformos diskreditavimo neteisingai sudėliojus akcentus, suskubo juos pakeisti ir iškilmingai pareiškė: „Aukštojo mokslo ir studijų reforma pradėdama nuo kokybinių pokyčių.“ Buvo atseikėta dosni pinigų suma, kuri savaime nėra pajėgi užtikrinti studijų kokybės ir prilygsta pinigų pylimui į kiaurą, nesulopytą maišą. Akivaizdu, jog esminę reformą įvykdyti galima tik pasitelkus visą kompleksą priemonių, iš kurių kone lemtingiausia – universitetų valdymas.

Būtent šis, universitetų valdymo klausimas, neseniai buvo sprendžiamas LR Vyriausybėje. Dėl įvairių, o kartais net priešingų švietimo ir mokslo ministerijos derinamų interesų kovos, aukštojo mokslo ir studijų reforma ne kartą buvo pavadinama „džiazu“. Tačiau už universitetų valdymo modelio pakeitimą, kad universitetus valdytų iš socialinių partnerių sudarytos tarybos, pasisakė ir politinės partijos, tam pritarė švietimo ir mokslo

ministerija, palaikė studentų organizacijos. Tai kas gi šį kartą transformavo, atrodytų, darnią simfoniją į džiazą?

Prieš kelias savaites LR Vyriausybėje vykusiam pasitarime dėl aukštojo mokslo ir studijų įstatymo projekto pataisų naujovėms universitetų valdyme pasipriešino Lietu-

mą. Todėl pastarieji ir suskubo sukompromituoti šį užsienio šalyse sėkmingai taikomą universitetų valdymo modelį, galintį teigiamai pakeipti studijų ir mokslo raidą Lietuvoje, apipindami jį fobijomis, jog Lietuva – išskirtinė ir joje šis universitetų valdymo modelis neveiks. Užtat kaip kelrodė žvaigždė iškelta

universitetų savivaldos idėja. Tačiau pastaroji dėl ilgai vykusio „prichvatizavimo“ atkūrus Lietu-

vos nepriklausomybę reiškia vieną, daugeliui gerai pažįstamą formulę: SAVIVALDA = SAVIVALĖ. Ši padėtis nėra išskirtinė, juk rektoriatas ne tik siekia išsaugoti valdžios monopolį, bet taip pat reikalauja perduoti jiems universitetų turtą, kad galėtų nevaržomi ūkininkauti. Tai reiškia – siekti pelno sau, nes ūkininkavimas valstybės ir jos piliečių bendram labui jiems tėra našta. Taigi remiant savivaldos idėją reikėtų nepamiršti keliamos savivaldos idėjos – universitetų turto privatizavimas – sąlygos. Ji turėtų išsklaidyti savivaldos idėjai pritariančių naivuolių iliuzijas.

Taigi Seimo pritarimo ir studijų kokybę galintis užtikrinti universitetų valdymo modelis kartu su universitetų šviesia ateimi galės būti palaidotas. Studentai jau „palaidojo“ universitetus taip išreiškdami savo jausmus dėl užkonservuojančio ydingą universitetų valdymo tvarką LR Vyriausybės sprendimo. Pasiptinę apviltais jausmais jie dalyvavo Lietuvos studentų atstovybių sąjungos (LSAS) inicijuotoje taikioje pasipriešinimo akcijoje, kuria išreiškė savo smerkiantį požiūrį į neskaidriai vykdomą, tik keliomis interesų grupėms palankią imitacinę aukštojo mokslo sistemos reformą. Prie LR Vyriausybės studentai susirinko su laidotuvių vainikais ir atliko *requiem* universitetams. Šia simboliu protesto akcija studentai taip pat siekė priminti Ministrui Pirmininkui Gediminui Kirkilui, kad akademinė bendruomenė sudaro ne vien rektoriatą, bet ir studentai, o jų nuomonė išklaudyta nebuvo.

Ar pasitenkinsime tik džiazu ir *requiem* reformuojant Lietuvos aukštojo mokslo ir studijų sistemą? Juk be jų egzistuoja ir kitų muzikos žanrų, pavyzdžiui, Liudviko van Bethoveno trečioji simfonija!

Aukštojo mokslo reforma: viskas nuspręsta?

Nerijus STASIULIS

Vyriausybės sprendimas parodė, jog, paklūstant akademinės nomenklatūros valiai, buvo visiškai sužlugdytos aukštojo mokslo reformos viltys, ir taip aukštųjų mokyklų degradacija pasiekė finišo tiesiąją.

Neatlikus jokios esminės pertvarkos, akademinės nomenklatūros pastangomis išpūsta aukštojo mokslo sistema (kuri yra ne kas kita, o didele dalimi studijų ir mokslo imitavimo bei pinigų rijimo mechanizmas) griebis paskutinio šiaudo. Kadangi ji šiuo metu yra labai arti bankroto ribos, nebėgi laukti, todėl jau šį rudenį bus priimtas neatšaukiamas sprendimas įvesti visuotinę studijų įmoką, kurios esmė – įstatymais priversti studentus padengti bankrutuojančios imitacinio aukštojo mokslo sistemos kaštus.

Apie kokybę kalbėti net neverta, ir degradacija jau užprogramuota. Bankrutuojančios sistemos neišgelbės jokie iš studentų prisiplėšti pinigai. Jau netrukus bus pasiekta kritinė riba, o „gelbėti“ aukštąjį mokslą bus patikėta Laisvosios rinkos instituto „ekspertams“, kurie su savo radikaliomis „laisvosios rinkos nematomos rankos idėjomis“ jau dalyvavo ne vienoje valstybinio turto „prichvatizavimo“ akcijoje. Rezultatas bus toks: palikus aukštąsias mokyklas „nematomos rankos“ valiai, jos ims konkuruoti anaipol ne studijų ir mokslo kokybe, bet siekiu žūtibūt pritraukti ir prisivilioti kuo daugiau studentų, atnešančių savo pinigus. Čia laimės geriausia reklama ir didžiausias oportunitizmas, pinigų darymo mašinos, bet ne geriausi universitetai. Taip aukštasis mokslas bus visiškai sužlugdytas.

Dalis aukštųjų mokyklų bankrutuos, o to tik ir laukia jų turimos žemės ir pastatų ištroškė nekiliojamojo turto rykliai. Kad nevyktų tikra reforma ir kuo skubiau būtų įvestas mokesčiai, meldžiasi ir bankai, nes jiems tai nauja injekcija, praktiškai neišsenkantis pajamų šaltinis – priversti už studijas visą kainą mokėti studentai turės imti paskolas.

Šitaip „privatizavus“ aukštąjį mokslą bus padarytas precedentas sužlugdyti ir kitas sritis. Jau rengiama sveikatos apsaugos „reforma“ pagal „laisvosios rinkos principus“. Tai atves valstybę prie nepataisomos degradacijos. Akademinė ir politinė nomenklatūra, aukštojo mokslo ir valstybės „elitas“ tikisi sausi išlipti iš balos. Susikūrę aprūpintą gyvenimą sau, nepatenkintiems jie mieliai pasiūlys emigruoti į labiau ekonomiškai išsivysčiusias šalis, o darbo jėgos trūkumą kompensuos imigrantais iš Rytų. 10 proc. „elito“ ir 90 proc. aptarnaujančiojo personalo – tai niūri, bet reali Lietuvos vizija.

Mokesčio klausimas jau senokai būtų buvęs išspręstas „laisvosios rinkos“ ir akademinės nomenklatūros naudai, jeigu ne saujelė akademinės bendruomenės, studentų ir piliečių, praėjusių vasarą ir rudenį laiku pakėlusiu triukšmą. Tai lėmė, jog akivaizdus aukštojo mokslo vedimas į degradaciją bent trumpam atidėtas. Buvo atsiradę vilčių, kad pajudės tikra, esminė aukštojo mokslo reforma.

Vyriausybė svarstė įstatymo pataisas, kuriomis universitetų valdymas patikimas iš visuomenės atstovų sudarytoms taryboms, nepriklausomoms nuo akademinės nomenklatūros, besipriešinančios bet kokioms reformoms. Deja, akademinė nomenklatūra dar kartą įrodė, kad aukščiau jos – tik dangus, o Vyriausybė patvirtino bei Seimui teiks Mokslo ir studijų įstatymą, kuris padėties niekaip nekeičia.

Klausimas tėra vienas – ar dabar atsiras pakankamai sąmoningų studentų, kurie drąsiai ir be kompromisų pasipriešins akademinės bei politinės nomenklatūrų savivalei? Jeigu ne, tuomet jau po kelerių metų visiems bus akivaizdu, kad belieka tik akyse degraduoti, emigruoti arba loti ir kaukti prieš mėnulį.

Ką jums daryti, spręskit patys.

Paskutinis sniegas, pavasariui – ne kliūtis

Skaičių orbitoje

Kokie 2008-ieji pagal skaičius?

(8002 – 2008) / 9 = 666

Išsigandote?.. 666, kaip teigiama, yra velnio skaičius. Ką daryti?.. Norint pataisyti padėtį, matyt, geriausia skaičių 9 apversti aukštyn kojomis ir gauti skaičių 999.

Po metų galėsime džiugiai švęsti Lietuvos vardo jubiliejų (999 + 1 = 1000). O tada ir laimė bus akivaizdi: (9002 – 2009) / 9 = 777

Genius Strazdas

IDENTIFIKUOTI NAUJI MĖSĖDŽIAI DINOZAUROAI

Bristolio universiteto ir JAV paleontologai identifikavo naujų dinosauro mėšedžių iškasenas. Vienas iš dinosauro greičiausiai mito kaip hiena, o kitas medžiojo. Prieš aštuonerius metus Čikagos universitete dirbantis dr. Paulas Serano (Paul Serano) Nigerio valstybėje, išilgai vakarinio Tenere dykumos pakraščio aptiko dvi suakmenėjusias 110 mln. metų senumo mėšedžių dinosauro liekanas.

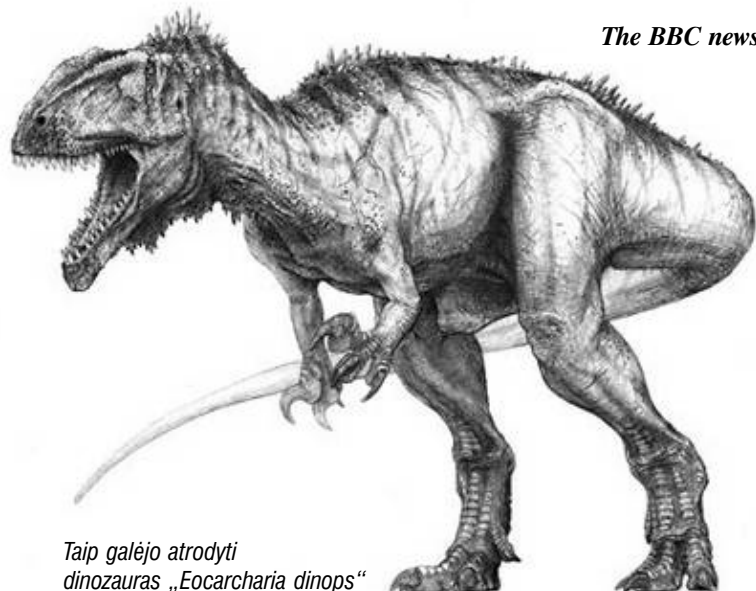
Pasak Bristolio universitete dirbančio šio tyrimo bendraautorius Styvo Brusatės (Steve Brusatte), atrastieji dinosaurai priklauso pagrindinei mėšedžių grupei, kurie kriedos periodu gyveno Afrikoje, Pietų Amerikoje ir Indijoje. Vienas iš gyvių – kryptopas – buvo maždaug 8 m ilgio ir puikavosi trumpu ragais padengtu snukiu. Kryptopai greičiausiai ieškojo maisto panašiai kaip dabartinės hienos. Panašiai kaip vėlesni šios dinosauro grupės, žinomos kaip abelisauridai, nariai, gyveno Pietų Amerikoje ir Indijoje, turėjo trumpus, šarvuotus nasrus ir mažus dantis, pritaikytus ryti vidurius ir graužti maitas.

Kitas bendraamžis dinosauros buvo panašaus dydžio ir pavadintas *Eocarcharia dinops* arba „nuožmia-

akiu aušros rykliu“. Jis turėjo asmenų formos dantis bei išsikišusią kaulėtą antakių raukšlę. Kitaip negu kryptopą, jo dantys labiau pritaikyti pulti gyvą grobį ir perpjauti kūno dalis. *Eocarcharia* yra karcharodontozauridų grupės, kuriai priklausė tokie dideli ar net didesni plėšrūnai kaip *Tyrannosaurus rex*, atstovai. Išsipūtes aukščiau *Eocarcharia* akių esantis kaulėtas antakis suteikė jam

grėsmingą išvaizdą, kuri galėjo būti naudojama kaip taranas kovojant su konkurentais dėl poravimosi teisių.

Šie mėšedžiai buvo kitų tos pačios rūšies dinosauro, didelių žuvmi mintančių teropodų *Suchomimus* amžininkai. Jų anatomija parodo, kad dinosaurai mito skirtingu maistu: *Suchomimus* ėdė žuvis, kryptopai mito mažesniais gyvūnais, o *Eocarcharia* buvo didžiausias savo laiko grobuonis.

The BBC news

Taip galėjo atrodyti dinosauros „Eocarcharia dinops“

Viduržemio jūra semia pakrantes

VIDURŽEMIO JŪROS LYGIS GRĖSMINGAI KYLA

Ispanijos okeanografinio instituto atliktas tyrimas rodo, jog Viduržemio jūroje vandens kilimas užfiksuotas praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje, o pastaraisiais metais pastebėtas spartesnis vandens lygio kilimas. Pažymima, kad net mažas vandens lygio pakilimas galėtų turėti didelių padarinių pakrantės vietovių gyventojams.

Tyrime *Klimato kaita ispaniškoje Viduržemio jūros dalyje* teigiama, kad nuo devintojo dešimtmečio jūros vanduo kiekvienais metais pakildavo 2,5–10 mm. Jeigu ir toliau išliks tokie pat tempai, tuomet žemai esančioms pakrantės vietovėms kils labai didelė grėsmė, o jūros lygiui pakilus 0,5 m – tikra katastrofa. Mokslininkai taip pat pažymi, kad nuo septintojo dešimtmečio jūros vandens temperatūra pakilo 0,12–0,5 °C.

Jūros lygio kilimą tiesiogiai veikia visuotinis klimato atšilimas, tirpstantys ledynai ir jūros vandens plėtimasis, kuriam turi įtakos vandenynų temperatūros kilimas. Spėjama, kad šį šimtmetį jūros vandens lygis daugiausia gali pakilti net 81 cm.

The BBS news

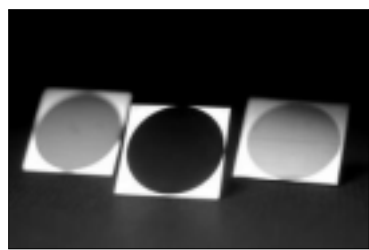
TYRĖJAI DŽIUGINA AUKSO SPALVOS ALIUMINIUMU, JUODA PLATINA IR MĖLYNU SIDABRU

Asocijuotasis Ročesterio universiteto optikos profesorius Čunlėjus Guo (Chunlei Guo) prieš metus intensyviu lazerio spinduliu sugebėjo pakeisti įvairių metalų spalvą – pavertė juos juodais kaip degutas. Vasario 1 d. *Applied Physics Letters* išspausdintame straipsnyje mokslininkas jau įsitikinęs, kad bet kokį metalą galima nuspalvinti kokia tik nori spalva. Arba netgi išmarginti kaip velykinį margutį.

Kadangi tokio proceso metu yra keičiamos vidinės metalo paviršiaus savybės (tai nėra tik danga), spalva neišbluks ir nenusiskus. Pasak mokslininko, galimos šio reiškinio pritaikymo sritys yra begalinės. Gamykloje vienu lazeriu taptų įmanoma įvairiomis spalvomis padailinti gaminamus dviračius, graži spalvota šeimos fotografija papuoštų šaldytuvo dureles arba auksinis sužadėtuvių žiedas arba auksinis sužadėtinės akių spalva.

„Tada, kai mums pasisekė su juoda spalva, nusprendėme išsiaiškinti, kaip priversti metalą atspindėti tik tam tikrą spalvą ir sugerti visas likusias. Dabar galiausiai galime priversti metalą atspindėti bet kokią spalvą, – pasakoja prof. Č. Guo. – Kai pirmiausia aptikome procesą, lemiantį auksinę spalvą, negalėjome tuo patikėti. Mes iki išnaktų dirbome laboratorijoje mėgindami išsiaiškinti, kokias dar kitas spalvas galime išgauti.“

Č. Guo ir jo asistentas Anatolijus Vorobejevas (Anatolij Vorobeyv) panaudojo trumpus, tačiau labai intensyviu lazerio impulsus, kurie paveikia metalo paviršius: suformuoja nano ir mikrostruktūras,

Aukso spalvos platina, mėlynas titanas bei aukso spalvos aliuminis

o šios atitinkamai atspindi norimas spalvas.

Metalo spalvinimo tyrimų pagrindu galima laikyti 2006 m. pabaigoje įvykusį lūžį, kai Č. Guo vadovaujama mokslininkų grupei pavyko atrasti „juodąjį metalą“, t. y. sukurti nanostruktūras ant metalo paviršiaus, kurios iš esmės sugėrė visą šviesą. Tuomet paprastas aliuminis tapo viena iš tamsiausių kada nors sukurtų medžiagų.

Toks tamsus metalas, pasižymintis ypatingomis sugerties savybėmis, yra idealus, pavyzdžiui, saulės elementams arba pažangioms slaptosioms technologijoms.

Ultratrumpiems (kelių kvadrilijoninių sekundės dalių) ir ultraintensyviems impulsams sukurti teko panaudoti femtosekundinį lazerį. Femtosekundę palyginę su sekunde gautume maždaug tą patį, ką ir sekundę susieję su 32 mln. metų. Tokios trukmės lazerio impulso galia prilygsta apytiksliai visos Šiaurės Amerikos energetinės sistemos sukuriamai galiai, tiksliai sufokusuotai į vieną adatos galiuko dydžio taškelį.

Impulsas priverčia metalo paviršius susiformuoti nanostruktūras: duobeles, iškilimus ir vijas. Šie dariniai, priklausomai nuo to, kaip la-

zeris juos suformavo, skirtingai veikia šviesą. Kadangi jie yra mažesni už šviesos bangos ilgį, krentančios šviesos atspindys priklauso nuo darinių formos ir dydžio. Keisdami lazerio intensyvumą, impulsų trukmę ir jų skaičių, mokslininkai gali parinkti nanostruktūrų savybes, o tuo pačiu ir spalvą, kurią metalas atspindės.

Č. Guo ir A. Vorobejevui metalą pavyko nudažyti net vaivorykštės spalvomis. Tam prireikė mikroskopinių brūkšnelių, padengtų nanostruktūromis ir išdėstytų tvarkingomis eilėmis. Dėl šių brūkšnelių atspindėta skirtingų bangos ilgių šviesa skirtingomis kryptimis nevienodai interferuoja. Todėl paprastas metalas, jeigu žvelgsime į jį iš skirtingų kampų, gali atrodyti purpurinis, pilkas arba žėrėti visomis spalvomis vienu metu.

Nuspalvinti dešimties centų monetos metalo plotelį užtrunka apie 30 ar šiek tiek daugiau minučių, tačiau tyrėjai šią technologiją dar tobulina. Laimei, nepaisant neįtikėtino impulsų intensyvumo, femtosekundiniu lazeriui užteks ir paprasto elektros tinklo maitinimo. Taigi galiausiai visas procesas bus gana paprastas.

Č. Guo atrastas metodas kol kas tiko visiems bandytiems metalams. Gauti rezultatai tokie pastovūs, jog mokslininkas įsitikinęs, kad neturėtų iškilti bėdų su apskritai visais žinomais metalais. Tyrėjai toliau darbuojasi bandydami surasti tinkamą nanostruktūrų konfiguraciją raudonai ir žaliai šviesai.

Physorg

ŠUAKMENĖJUSI ŠIKŠNOSPARNIO IŠKASENA IŠSPRENDĖ KEBLŲ EVOLIUCIJOS KLAUSIMĄ

„Onychonycteris finney“ iškasenos

rūšys naudojasi echolokacija skraidymo bei maisto radimo tikslais. Tačiau kai kurios šikšnosparnių rūšys yra priklausomos nuo uoslės ir regėjimo pojūčių, kurie padeda susirasti maisto. Tai rodo, jog sparnuotieji žinduoliai gali išgyventi ir be sugebėjimo nustatyti vietą, kryptį bei skraidančių būtybių greitį tamsoje.

Naujoji suakmenėjusi iškasena, pavadinta *Onychonycteris finney*, 2003 m. aptikta 52 mln. metų senumo Žaliosios upės formacijoje Vajominge, davė pradžią naujai genčiai ir šeimai. Senasis šikšnosparnis turėjo didelius nagus, pirmąsčius sparnus, plačią uodegą ir ypač neišsivysčiusią sraigę (vidinę ausies dalį), atsakingą už echolokaciją. Visi šie požymiai išskiria naują atrastą šikšnosparnį iš kitų egzistuojančių šikšnosparnių rūšių. Atrastoji iškasena taip pat skiriasi ir nuo 1960 m. atrastos kitos šikšnosparnio iškasenos *Icaronycteris index*, gyvenusios tame pačiame ankstyvojo eoceno periode. *Icaronycteris index* savo anatomija mažai kuo skyrėsi nuo šiuolaikinių šikšnosparnių rūšių, todėl mokslininkai pritarė echolokacinei teorijai. Tuo tarpu naujoji iškasena teigia ką kita. Dantys rodo, kad ji nemito vabzdžiais. Šis šikšnosparnis nesinaudojo echolokacija, taigi maisto ieškojo pasitelkdamas kitus būdus. Beldama išsiaiškinti, kada ir kaip šikšnosparniai iš žemiškų gyvūnų tapo skraidančiais.

The BBC news

Žvilgsnis į Vilniaus arkas

Atkelta iš 3 p.

ekonomikos (prisiminkime kad ir Valakų reformą Lietuvoje) pamatai, kurie vėlesniais laikais šiame mieste leido steigti kolegijas, universitetą, ir tai buvo toliausiai į Europos šiaurę nutolęs universitetas. Visa tai Vilniui pelnė *Šiaurės Atėnų* vardą, kuris sietinas su senosios *Alma mater* veikla ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės klestėjimo laikais.

Pasakymas *Šiaurės Jeruzalė* mums asocijuojasi su tikrosios Jeruzalės proproprovaikaičiais, išsibarsčiusiais po Europą, o savo istorinę priebėgą ir antrą tėvynę radusiais būtent šiame žaliomis kalvomis apsuptyje mieste ant Vilnios ir Neries krantų. XX a. istoriniai kataklizmai nukirto šią Vilniaus istorijos žaliuojančią šaką, iš esmės pakeitė tautinę miesto gyventojų sudėtį, o į Europos istoriją Vilnius įėjo kaip bausis karo metų žydų litvakų holokausto simbolis.

Vilniuje apstu visų šių čia kadaise buvusių civilizacijų, gyvenusių tautų pėdsakų ir kultūros ženklų, bet Nurgül Saylik fotoobjektas jų neieško, nes fotomenininkės akį pritraukia kiti dalykai. Jos dėmesio objektas – ne tiek senojo universiteto architektūriniai prašmatnumai, nors tai autorei lengviausias kelias Vilnių palyginti su Roma, tegul ir iš atitinkamo pagarbaus nuotolio. Ne senosios Aukštutinės pilies bokštas ir griuvėsiai traukia jos žvilgsnį, nors tai ir būtų tiesus kelias į Europos viduramžius. Pagaliau net ne Vilniaus arkikatedros bazilikos tauri klasicizmo rimtis jos nuotraukose akimirksniu sustabdo laiką ir verčia prisiminti Senovės Graikijos marmure įkūnytas architektūros orderio proporcijas. Viso to Nurgül Saylik nesistengia daryti, sąmoningai renkasi kitą pažinimo objektą. Kokį?

Kerinti Vilniaus arkų šviesa

Šių eilučių autorius ryžtasi prieštarauti tiems vertintojams, kurie išvelgia turkų fotomenininkės siekį Vilniaus senamiestyje pirmiausia ieškoti sąsambų su savo gimtąja Turkija. Labai norint jų galima aptikti net skirtingiausių kultūrų architektūroje. Kitas dalykas, kad žmogus pats nuo savęs negali pabėgti, nes skirtingus pasaulius mato tomis pačiomis savojoje kultūroje išugdytomis, matyti, lyginti ir vertinti įpratusiomis akimis. Palyginimo matai ateina iš savosios kultūros. Todėl Nurgül Saylik nuotraukoje ir atsiranda *Vilniaus Efesas* – net ir savaitei menininkei sunku, o gal neįmanoma pabėgti nuo pačios savęs, nuo iš kūdikystės su motinos pienu siurbtų Turkijos vaizdų ir įvaizdžių. Tie kultūriniai simboliai yra kiekvieno iš mūsų tapatumo dalis, didžiausias turtas, su kuriuo žmogus gali keliauti per skirtingas šalis, kultūras ir epochas neprarasdamas savęs kaip savo tautos atstovo šioje žemėje. Tad specialiai gal ir neieškodamas turkas Vilniuje visada atras savąjį Efesą, graikas – Akropolį, o italas – miniatiūrinius Romos architektūros modelius. Vilnius

tuo ir išskirtinis, kad kiekvieno apsilankiusiojo širdyje pažadina

Manisos miesto Turkijoje vidurinės mokyklos mergaitės su mokytojomis, atvykusios į Vilnių ir aplankiusios parodą „Vilniaus arkos“

Be arkų neįmanoma įsivaizduoti senojo Vilniaus

Gediminas Zemlickas

joje glūdinį vaizdą, prikelia asociacijas, užkuria vaizduotės ugnį ir priverčia greičiau tekėti gyslomis kraują. Vilnius teikia nuolatinį pažinimo džiaugsmą ne išstumdamas svetimus įvaizdžius, bet juos prikeldamas, sustiprinamas, išryškindamas, jeigu pritaikysime fotografijos meno ir technologijos terminą.

Tai matyti kad ir fotografijoje *Namas su vynuogynu*, kur kuklus mūsų krašto vijoklis autorei prikelia Turkijos vynuogienų prisiminimus. Ir tai labai gražu, naujai žadina ir mūsų pačių asociacijas, nes juk visada malonu kartu išgyventi bendrus jausmus. Jie labiausiai ir suartina žmones.

Turkų fotomenininkė jautri detalėms, pastebi Vilniaus senamiestio kiemelių architektūrinius subtilumus, pro kuriuos praeina kas dieną ir taip įprantame nepastebėti jų ypatumų, kaip oro, kuriuo kvėpuojame. Šių eilučių autorius turi prisipažinti, kad veikiausiai ne kartą yra ejęs, skubėjęs, bėgęs pro tas rusvas duris, užfiksuotas nuotraukoje, bet negi maža senamiestyje gražių durų. Reikėjo menininkės akies, gal daugiau net širdies, kad ji iš pa-

prastų rusvai dažytų durų sukurtų nedidelį šedevrą *Raudonos durys į gėrį*. Pats pavadinimas tiek išplečia asociacijų lauką, kad nejučia prie šios nuotraukos sustoji ir pradedi kurti istoriją, pasakojimą, kurį provokuoja ši nuotrauka. Ko gero, iš visų parodoje matytų nuotraukų ši įtausiausia, šios durys ilgiausiai išlieka atmintyje, nors parodos pavadinimas *Vilniaus arkos*, tad pagrindinis akcentas lyg ir turėtų būti skirtas arkoms ar vartams. Pagaliau arka, vartai ar durys – esmė ta pati, nes kažkur veda. Tarsi atskiria mažų mažiausiai du skirtingus pasaulius – šį ir aną, į kurį dar reikės patekti. Beje, teigiama, kad turkiškai ir lietuviškai žodis *arka* skamba beveik identiškai.

Nurgül Saylik nebūtų moteris, jeigu nepasizymėtų ypatinga pajauta spalvai, ypač geltonai, atidumu žaliai, gal ir mėlynai. Ji pastebi iš bendro tamsaus fono išnyrančio vijoklio ar kito augalo spalvinį kontrastą su aplinka ir priverčia nustebti, kad tokiuose paprastuose dalykuose gali slypėti tiek poezijos, o gal ir neįmintos paslapties. Senąjį Vilnių turkų fotomenininkė žiūrovui atveria tarsi iš paslaptingos perspektyvos, kur žvilgsnį traukia toluoje išnyrantis šimtmečius skaičiuojanti siena, keistų statinelių ar priestatelių persiklojantys tūriai, keista šviesa nutviekstas augalas ar šventovės bokštas. Tai meninio pažinimo keliu einančiojo vilionė ilgam nesustoti, bet bandyti sekti paskui paslaptį.

Paroda padėjo geriau su Vilniumi susipažinti dešimčiai vidurinės mokyklos mergaičių ir dviem mokytojoms – Hatice Gürtas ir Cansu Cam iš Manisos miesto Turkijoje. Gal todėl joms ir kilo įspūdis, kad Vilniuje daug pastangų dėdama siekiant išsaugoti senovinius pastatus. Viešnios norėjo užmegzti ryšius su panašia mokykla Lietuvoje, kur būtų mokoma megzti, siuvinėti, daryti žaislus ir panašiai. Turkaitės domino, kokias medžiagas naudoja lietuvaitės, kad ir gamindamos žaislus iš lino. Kas dar krito į akį? Turkijoje labai mėgstamos ryškios spalvos, o Lietuvoje jos matė daug pilkos spalvos. Gal todėl, kad vasaris? Lietuviai labai santūrūs ir net šalti žmonės, susitikę nepuola kits kitam į glėbį. Taigi visiškai kito temperamento žmonės, kitos kultūros šalis. Gal dėl to ir esame vieni kitiems įdomūs.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Kalbos redaktorė Rūta Krasnovaitė

Stilistė Kristina Sakalauskiene

Dizainerė Jolanta Mitalauskaitė

Patarėjai: Vincas Būda, Stasys Goberis, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslo@lietuva.takas.lt, tel. (8 ~ 5) 212 1235. Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria.

Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://moksloplusius.lt/mokslo-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.